

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Jeronýmova 10

371 15 České Budějovice

KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

SYNTAKTICKÁ ANALÝZA BAROKNÍHO TEXTU

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Autorka diplomové práce: Hana Smazalová

Vedoucí diplomové práce: PaedDr. Jarmila Alexová, CSc., Filozofická
fakulta JČU, Ústav bohemistiky

České Budějovice 2011

Prohlášení o autorství

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě, fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce.

Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce.

Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích 18.4. 2011

.....

podpis

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucí diplomové práce paní PaedDr. Jarmile Alexové, CSc. za cenné odborné rady, připomínky a pomoc při psaní diplomové práce.

Anotace

Syntaktická analýza barokního textu

Tato diplomová práce se zabývá syntaktickou analýzou barokního textu z počátku 18. století. Jedná se o legendu *Život a sláva sv. Václava, mučedníka, knížete, krále a patrona českého*, jejímž autorem je kněz Jan Tanner (1702).

Syntaktická analýza bude vycházet ze sémantické báze textu. Zaměříme se na konstrukční analýzu složitého souvětí, a to jak souvětí souřadného, tak podřadného. Dosažené výsledky pak porovnáme se stavem v současné češtině.

Annotation

Syntactical Analysis of Baroque Text

The thesis deals with syntactical analysis of baroque text from the beginning of 18th century. It is a legend called *Život a sláva sv. Václava, mučedníka, knížete, krále a patrona českého* whose author is the priest Jan Tanner (1702).

The syntactical analysis stems from the semantic basis of the text. We focus on the constructional analysis of sentences, namely compound and complex ones. The results are compared with present Czech.

Obsah

Úvod	9
1 Jan Tanner	11
1.1 Život a tvorba	11
1.2 Sémantická struktura <i>Života sv. Václava</i>	13
2 Věta jednoduchá	22
2.1 Věta jednoduchá dvojčlenná	22
2.2 Věta jednoduchá se začleněnou propozicí	23
2.3 Frekvence výskytu vět jednoduchých	25
3 Souvětí dvouvěté	26
3.1 Souvětí dvouvěté souřadné	26
3.2 Souvětí dvouvěté podřadné	28
3.3 Souvětí dvouvěté se začleněnou propozicí	30
3.4 Frekvence výskytu souvětí dvouvětého	32
4 Souvětí složité	33
4.1 Vymezení pojmu a klasifikace	33
4.2 Klasifikace souvětí podřadného	38
4.2.1 Několikanásobná VV	38
4.2.2 VV, které jsou na sobě nezávislé	40
4.2.3 VV, které jsou na sobě postupně závislé	41
4.2.4 Frekvence výskytu jednotlivých typů podřadného souvětí... ..	44
4.2.4.1 v rámci třívětého souvětí	44
4.2.4.2 v rámci čtyřvětého souvětí	44
4.3 Klasifikace souvětí souřadného	45
4.3.1 Složitě souvětí tvořené výhradně VH	45
4.3.2 VV je závislá na všech VH současně	46
4.3.3 VV je závislá pouze na jedné ze spojených VH	47
4.3.4 Na každé VH je závislá nějaká VV nebo blok VV	50
4.3.5 Frekvence výskytu jednotlivých typů souřadného souvětí... ..	53
4.3.5.1 v rámci třívětého souvětí	53
4.3.5.2 v rámci čtyřvětého souvětí	53

4.4 Klasifikace souvětí z hlediska počtu jeho vět hlavních	54
4.4.1 Souvětí, kde je pouze jedna věta hlavní	54
4.4.2 Souvětí se dvěma VH	57
4.4.3 Souvětí se třemi VH	59
4.4.4 Souvětí se čtyřmi VH	60
4.4.5 Souvětí s pěti VH	61
4.4.6 Souvětí s více než pěti VH	62
5 Nepravé věty vedlejší	64
6 Přímá řeč	66
Závěr	68
Seznam použité literatury	70
Příloha č. 1. – Portrét sv. Václava	72
Příloha č. 2 – Tanner J.: <i>Život a sláva sv. Václava, mučedníka, knížete, krále a patrona českého</i>	73

Úvod

V diplomové práci se zaměřujeme na období barokní češtiny. Toto období vývoje češtiny bylo po řadu bohemistických generací paušálně opomíjeno a odsuzováno. Tudiž nebylo řádně badatelsky zpracováno. Současná česká lingvistika postupně začíná toto prázdné místo zaplňovat. Účelem naší diplomové práce je přispět malým dílem k naplnění tohoto úkolu.

Téma diplomové práce *Syntaktická analýza barokního textu* spadá do lingvistické disciplíny nauka o skladbě (syntax). Předmětem zkoumání je konstrukční analýza složitého souvětí, a to jak souřadného, tak podřadného. Cílem je poskytnout ucelený přehled jednotlivých typů souvětí, která se v barokní češtině užívala.

K analýze využijeme legendu Jana Tannera s názvem *Život a sláva sv. Václava, mučedníka, knížete, krále a patrona českého*, která vyšla tiskem v Praze roku 1702.

V diplomové práci se prolíná část teoretická s částí praktickou, k jednotlivým poznatkům uvádíme konkrétní příklady, které se v *Životě a slávě sv. Václava, mučedníka, knížete, krále a patrona českého* vyskytují. Příklady jsou psány odlišným typem písma (kurzívou) a doplněny stranou, na které je lze v legendě dohledat. Prvních pět kapitol zařazujeme do přílohy diplomové práce.

V první kapitole práce se zabýváme literární osobností Jana Tannera, jeho životem a tvorbou, rovněž nastiňujeme sémantickou rovinu knihy.

V kapitole č. 2. a 3. se zabýváme větou jednoduchou a souvětím dvouvětým. Záměrem těchto dvou kapitol je naznačit postup práce a připravit si výchozí souhrn základních poznatků pro analýzu složitého souvětí. Zmiňujeme se o elementárních poznacích ze syntaxe češtiny, pracujeme s následujícími termíny: věta, přísudek, polovětné konstrukce, významové poměry mezi větami, vedlejší věty.

Následující kapitola je pak věnována problematice složitého souvětí. Nejdříve zaměříme pozornost na samotný pojem složitého souvětí a na jeho klasifikaci, poté se velmi podrobně zabýváme analýzou jednotlivých typů souvětí. Složitě souvětí dělíme podle klasifikace ve *Skladbě spisovné češtiny* Miroslava Grepla a Petra Karlíka. Ke každému typu souvětí je připojena podrobná

charakteristika a jednotlivá tvrzení jsou doložena příklady. Jednotlivé podkapitoly jsou doplněny grafy, jejichž úkolem je znázornovat frekvenci daných jevů. Následující podkapitola pojednává o další možné klasifikaci složitého souvětí, a sice klasifikaci souvětí z hlediska počtu jeho vět hlavních.

Dále do diplomové práce zařazujeme kapitolu, která se týká nepravých vět vedlejších a kapitolu, která pojednává o tom, jaké typy vět a souvětí se vyskytují v přímé řeči.

Jako základní odborná literatura nám při psaní diplomové práce slouží především výše zmíněná *Skladba spisovné češtiny a Čeština pro učitele*. Další literatura, ze které při psaní diplomové práce čerpáme, je uvedena v seznamu použité literatury.

1 Jan Tanner

V této kapitole práce se věnujeme barokní spisovatelské osobnosti Jana Tannera. Zmíníme základní životopisné údaje a data týkající se výše uvedeného autora. V další části kapitoly se zabýváme obsahovou strukturou *Života a slávy svatého Václava, mučedníka, knížete, krále a patrona českého*.

1.1 Život a tvorba

Jan Tanner byl česky, latinsky a německy píšící historik, autor hagiografických, genealogických i katolicky propagačních spisů; příslušník okruhu vlasteneckých dějepisců sdružených kolem B. Balbína.¹

Psal se též Jan Bartoloměj Tanner. Narodil se v Plzni 17. 8. 1623 jako syn měšťana Matěje Tannera a Alžběty, rozené Šedivcové. Jeho bratr, Matěj Tanner, byl též literárně činný.²

Základní vzdělání získal v Plzni. V letech 1636 až 1641 studoval v pražském konviktu a roku 1641 vstoupil do jezuitského řádu, kde zastával řadu vynikajících míst. Přednášel filozofii na pražské akademii, později (od roku 1664) přednášel filozofii a spekulativní teologii na univerzitě v Olomouci. V letech 1668 - 1674 byl profesorem sv. Písma a zároveň ředitelem vyšší akademie bohoslovecké. Roku 1674 byl však náhle zbaven místa a nařčen, že učí bludům. Rok se táhlo vyšetřování, které se posléze ukázalo bezpodstatným.³

Jan Tanner odešel do Prahy, kde se stal postupně děkanem teologické fakulty Karlo-Ferdinandovy univerzity, zpovědníkem arcibiskupa Jana Bedřicha z Valdštejna a správcem konviktu u Sv. Bartoloměje. V polovině 70. let se dostal do úzkého kontaktu se skupinou vlastenecky orientovaných historiků a spisovatelů sdružených kolem Bohuslava Balbína. Spolu se svým bratrem se stal jejich vlivným ochráncem a podporovatelem. Roku 1682 byl zvolen rektorem konviktu akademie

¹ Merhaut, L. a kol.: *Lexikon české literatury 4/I S – T*. Praha: Academia, 2008, s. 844.

² Bělohlávek, M.; Hostičková, A.; Paichl P.: *Plzeňské medailony I*. Plzeň: Karel Veselý, 2004, s. 11.

³ Tamtéž, s. 11.

a nejvyšším profesorem škol koleje sv. Klimenta v Praze. V tomto úřadě zemřel roku 1694.⁴

Tannerovo rozsáhlé literární dílo zasahuje do několika žánrových oblastí. Jeho nejvýznamnější část tvoří hagiografické práce. Latinsky a pak česky vydal životopis známého jezuitského misionáře A. Chanovského (lat. *Vir apostolicus seu Vita et virtuos R. P. Alberti Chanowski...*, česky *Muž apoštolský aneb Život a ctnosti ctihodného pátera Albrechta Chanovského...*). Obsáhle vylíčil život sv. Václava v knize *Trophaea Sancti Wenceslai Bohemiae regis ac martyris* (1661). Oblibu díla přeloženého do češtiny Felixem Kadlinským pod názvem *Život a sláva sv. Václava, mučedníka, knížete, krále a patrona českého* dokládají opakovaná vydání 1669, 1702, 1710. Ke cti Panny Marie vydává *Fons Marianus* (česky *Pramen mariánský*).⁵

Ke knížkám o poutních místech náleží *Svatá pout' z Prahy do Boleslavi*, v níž je text doplněn reprodukcemi maleb z jednotlivých kaplí poutních zastavení. Tannerovy historické a genealogické práce (o Valdštejnech a Šternbercích) ovlivnil B. Balbín. Zvláštní postavení má v rámci jeho tvorby rukopisná kronika *Historia urbis Plsnae (Dějiny města Plzně)*. Její první část obsahuje vlastní dějiny rodného města s důrazem na dobu husitskou a na autorovu současnost, druhou tvoří listář a soubor pramenů.⁶

⁴ Merhaut, L. a kol.: *Lexikon české literatury 4/I S – T*. Praha: Academia, 2008, s. 845.

⁵ Tamtéž, s. 845.

⁶ Tamtéž.

1.2 Sémantická struktura *Života a slávy sv. Václava, mučedníka, knížete, krále a patrona českého*

Námi analyzovaná kniha vyšla tiskem v Praze roku 1702. Do češtiny legendu uvedl Felix Kadlinský, Tannerův řádový spolubratr. Kadlinský zvýraznil ve vyprávění o sv. Václavovi aktuální tón naléhavého historismu: *Mezi nebešťany, Království českého patrony, přední místo s svatým Vítem má svatý Václav, takže se od starodávna jmenuje, dědič české země. Pod jeho jménem mnoho se kostelů v Čechách i v Moravě vystavených nachází, mezi kterýmiž předeck mají hlavní kostel pražský, svatému Vítu a svatému Václavu od dávna posvěcený. Za někdejších časů Čechové v boji a vojnách největší své útočiště po Bohu měli v tom svatém vlastenci Václavovi, o něm při počátku svého s nepřitelem potejkání známou a nábožnou píseň začasté zpívající: Svatý Václave, vejvodo české země atd., jeho ku pomoci volali a vzývali.*⁷ Kniha je rozdělena do třiceti čtyř kapitol.

Kapitola první - Svatý Václav urozený

V první kapitole nás autor seznamuje se slavným a urozeným rodem, ze kterého svatý Václav pochází. Václav byl synem knížete Vratislava a jeho manželky Drahomíry. Jeho prarodiči byli první historicky doložený přemyslovský kníže Bořivoj I. a jeho žena svatá Ludmila. Tato světice společně s knězem Pavlem poskytla Václavovi křesťanskou výchovu.

Kapitola druhá - Svatý Václav mládeneček

Sv. Václav byl velmi moudrý a již jako malé dítě navštěvoval kostely. Jednoho dne poprosil svého otce Vratislava, aby mohl studovat literární umění. Otec svolil a sv. Václav tedy odjíždí do města Budče k svatému vycvičení. Mládeneček začal studovat knihy Písma svatého a vedl si v tom velmi znamenitě. Nezapomínal ani na své obvyklé pobožnosti, které se naučil od svaté Ludmily a od kněze Pavla.

⁷ Kopečný, M.: *Nic stálého přítomného*. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 46.

Kapitola třetí - Svatý Václav sirotek

Kníže Vratislav umírá velmi brzy a mladý Václav je jednomyslně zvolen jeho nástupcem. Poslové bez prodlení jedou do Budče a kníže Václava odtrhují od učení a dosazují na trůn. Pro jeho přílišnou mladost se ovšem vlády dočasně ujímá bezbožná Drahomíra a mladý Václav je svěřen své bábě Ludmile k výchování. Nikdy s učením nepřestal, stále se pilně cvičil, zvláště v Písmu svatém. Sama Ludmila dohlížela na to, aby byl její vnuk vychován v křesťanské víře a aby byl vzdělán ve slovanském písmu i knihách.

Kapitola čtvrtá - Svatý Václav vojvoda české země

Mezitím pohanská Drahomíra všechny křesťany v Čechách sužovala, aby tímto způsobem křesťanskou víru s kořenem vyvrátila. Poručila zavřít školy, zardit či dokonce spálit kostely. Křesťany z vysokých úředních postů vyházela a na jejich místo dosadila lidi pohanské. Kdokoliv křesťana zabil, žádný trest za to nenesl. Jestliže pak někdo z křesťanů, třeba v obraně, pohana zabil, deset křesťanů za jednoho pohana umřít muselo. Mezi největší ukrutníky patřil Plahoj, Drahomířin miláček. Mnoho lidí bylo v těchto dobách zabito a z mordováno. Svatá Ludmila už se na to nemohla déle dívat a ponoukala svého vnuka, aby se ujal správy země a učinil přítrž nešlechtnostem, které jeho matka páchala. Svatý Václav usedl tedy na trůn ve 14 letech.

Kapitola pátá - Svatý Václav náboženství křesťanského rozmnožitel

Sv. Václav začal opravovat zbořené a spálené kostely a znovu otevírat školy. Nechává vystavět také mnoho kostelů nových, mezi jinými kostel sv. Petra a Pavla pod zámkem vyšehradským u Prahy. Staral se o rozšíření víry křesťanské, povolává kněžstvo a duchovní a církev křesťanská začíná opět vzrůstat. Vystavěl dům pro sirotky a chudé lidi, které často navštěvoval. Modlitbu nikdy nezanedbal a pomoc bližnímu neodepřel.

Kapitola šestá - Svatý Václav otec chudých

Po celém svém knížectví dal zavřít mnoho žalářů a zbořit šibenice. Žádného on sám k smrti neodsoudil, trestal pouze slovy. Jestliže někoho pro těžkost prohrěšení od trestu smrti vysvobodit nemohl, přimlouval se za něho, aby mu bylo dopřáno více času k činění pokání a vykonání zpovědi. Sám takového člověka v noci kradmo navštěvoval a utěšoval. Všechny hosty a poutníky srdečně vítal a hostil. I k chudým se ukazoval přívětivým.

Kapitola sedmá - Svatý Václav voják

V bitvách žádné krve neprolil, ani žádného neranil, ačkoliv se do bitvy ve zbroji a se zbraní vypravoval. Město Kouřim v čele s Radislavem usilovalo sv. Václava o jeho panství připravit, sv. Václav chtěje však nevinné vojáky ubránit, navrhuje, aby se potýkali samotní vůdcové a ten z nich, kdo vyhraje, toho budou všichni za pána mít a poslouchat. Radislav souhlasil. Radislav byl zajisté udatnější bojovník, nicméně sv. Václav byl vyvolen Bohem a v okamžiku, kdy Radislav spatřil na Václavově čele znamení svatého kříže, odhodil zbraň, padl k jeho nohám a žádal o odpuštění.

Kapitola osmá - Svatý Václav král

Císař poctil sv. Václava mnohými dary a milostmi, např. královským titulem, českou zemi od všelijakých císařských poplatků a daní osvobodil a šerého orla v bílém poli za erb užívat mu rozkázal. Co se královského titulu týče, ačkoli ho sv. Václav užívat nechtěl, císař ho vždycky králem tituloval.

Kapitola devátá - Svatý Václav zakladatel kostela hlavního na Hradě pražském

Sv. Václav nechává k poctivosti sv. Víta vystavět kostel na Pražském hradě. Když stavení vzrostlo, nechal se sv. Václav často slyšet, že „*toto jest odpočívání jeho na věky věkův, tu' obývati bude, neb' jsi jej zvolil*“.⁸ A opravdu tam byl a zůstává pochován. Když je kostel dostavěný, sv. Václav zve sv. Volfanga, aby chrám vysvětil. Brzy poté je kostel přiveden k biskupské hodnosti a ostatky svatých štědře zaopatřen a ozdoben. Tento chrám byl pak

⁸ Tanner, J.: *Život a sláva sv. Václava, mučedníka, knížete, krále a patrona českého*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1941, s. 69.

i následujících časů častokrátě zlepšený a zvětšený, zvláště od knížete Spytihněva roku 1060 a od Karla IV. roku 1323.

Kapitola desátá - Sv. Václav ctitel Matky Boží

Sv. Václav byl velmi zbožný. Nad jiné svaté a světice však zvláštní způsobem uctíval Pannu Marii. Nosíval při sobě její obrázek, který (jak se někteří historikové domnívají) držel v ruce i při své smrti.

Kapitola jedenáctá - Sv. Václav ctitel převelebné svátosti oltářní

Sv. Václav ctil nad jiné svátost oltářní. Sám svými rukama založil vinici, vyzrálé hrozny presoval a získané víno do kostelů pro mše svaté rozdával. Kněze ke mši svaté oblékal, jim posluhoval a dříve z kostela nevycházel, dokud se všechny svaté mše nedokonaly.

Kapitola dvanáctá - Sv. Václav milovník kříže

Postního času v noci ze své dosti tvrdé postele vstával a se svým věrným druhem Podivínem chrámy Páně bosýma nohama navštěvoval. V zimě chodil v noci do lesa na dříví a skládal je před dveře chudých vdov a sirotků. Sám pak dovolil hajnému, aby ho potrestal.

Kapitola třináctá - Svatý Václav pobožný a uctivý k rodičům

Václavův otec Vratislav byl pochován v kostele sv. Jiří, který byl od bezbožné Drahomíry spálen. Sv. Václav, jakmile dosedl na trůn, ho nechává z uctivosti k otci ihned spravit. Proti matce, ačkoliv neustále všelijak škodila, nikdy nic těžkého nenařídil. Drahomířina nenávist byla dokonce tak velká, že se snažila svého syna otrávit. To se jí nepovedlo a tak obrací svou zuřivost na sv. Ludmilu. Ta má vidění o své blízké smrti. Vyzpovídá se ze svých hříchů, naposledy se pomodlí a své vrahy uctí skvostnou večeří. Po večeři je uškrcena. Její tělo je třetího dne pohřbeno na Tetíně v kostele sv. Kateřiny, který nechala sama předtím vystavět. Žádný z jejích vrahů však nezůstane naživu a znamení tohoto hrozného skutku je přeneseno i na jejich potomky. Po třech letech nechává sv. Václav přemístit tělo sv. Ludmily z Tetína do Prahy k svatému Jiří. Když otevřeli její rakev, shledali tělo neporušené a voňavé. Mnozí z pohanů, vidouce tento zázrak,

křesťanskou víru přijali. Další znamení Ludmiliny svatosti se spatřuje v tom, že země, v níž byla Ludmila tři roky pohřbena, nedopouští v sobě pochovat žádné jiné mrtvé tělo, snad aby nebyla skrz přijímání hříšných těl poskvrněna, anebo aby Pán Bůh dokázal, v jaké vážnosti má své svaté.

Kapitola čtrnáctá - Svatý Václav zrcadlo ctnosti

Sv. Václav byl věrný, moudrý, pravdomluvný, spravedlivý a vznešený. K Bohu zachovával vroucnou pobožnost a v božských službách byl velmi pilný. Ostatní k pobožnosti vedl. *„Všecek byl milosrdný, nad bídnými a potřebnými velikou lítost a spoluutrpení maje. Byl kněžstva zvláštní ctitel, zarmoucených těšitel, potěšení chudých, otec sirotků, zástupce vdov, vězňů navštěvovatel, zajatých vysvoboditel a všech nutných outočiště.“*⁹ Cituji dále: *„Byl jako lucerna, svítící jiným příkladem mnohých ctností, zvláště pak pobožností a ponižeností k dokonalosti cestu ukazující.“*¹⁰

Kapitola patnáctá - Svatý Václav vítěz nad d'ábly

I Drahomíru stihl boží trest. *„...„strašlivým a hrozným způsobem se propadla, vypouštějíc ze sebe dým a smrad nesnesitelný, a tu zlořečenou ženu Drahomíru živou s vozem, koňmi a se všemi těmi, jenž jsou s ní byli, pohltila.“*¹¹

Kapitola šestnáctá - Svatý Václav vítěz nad světem

Po nějakém čase chtěl svatý Václav zanechat světské vlády a následovat Kristovy rady a věnovat se jen své víře v Boha. České knížectví chtěl předat bratru Boleslavovi. Ten se ale nemohl dočkat a svého bratra zamordoval.

Kapitola sedmnáctá - Svatý Václav vítěz nad sebou samým

Boleslav pozve Václava do Staré Boleslavi, aby ho zabil a dostal se tak na trůn. Mezitím však Bůh Václavovi bratrův úmysl zjevuje. Václav tedy svolal všechno kněžstvo, aby se s nimi rozloučil, a odjíždí do Staré Boleslavi.

⁹ Tanner, J.: *Život a sláva sv. Václava, mučedníka, knížete, krále a patrona českého*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1941, s. 88.

¹⁰ Tamtéž, s. 88.

¹¹ Tamtéž, s. 92.

Kapitola osmnáctá - Svatý Václav oběť Kristova

Když přijíždí sv. Václav k Staré Boleslavi, potkává jednoho křesťana jménem Srost, který ho varuje a nabádá, aby se vrátil zpět. Václav poděkoval a ubíral se dál. V Boleslavi byl velmi vlídně přijat a přivítán a pozván na hostinu. Během hostiny se Boleslavovi zabijáci třikrát zvednou a třikrát zpátky posadí, protože Bůh jim prozatím zabrání Václava zabít.

Kapitola devatenáctá - Svatý Václav mučedník

Večer šel sv. Václav do kostela, aby se pomodlil. Když vycházel z kostela, byl již smířen se smrtí. Zrána přikázal Boleslav zavřít dveře do baziliky, aby nebyla vražda spáchána v kostele. Sám ut'al Václavovi před kostelem kus lebky a ucho, poté přiběhli jeho pomocníci a sv. Václava společně ubili. To vše se událo 28. září.

Kapitola dvacátá - Sv. Václav vojvoda mučedníků

Tanner věnuje jednu kapitolu také nejvěrnějšímu Václavovu druhu, Podivínovi. Podivín je po Václavově smrti oběšen. Jeho tělo zůstalo viset na stromě nedotčené tři roky, poté bylo sejmuto a přeneseno do Prahy.

Kapitola dvacátá první - Svatý Václav vítěz slavný nad nepřátely

Boleslav se snažil lidem namluvit, že Václava zabil ve své obraně. Nikdo mu samozřejmě neuvěřil. Světcovu nevinnost dokazovaly i zázraky, které se začaly dít po jeho smrti. Václavova krev z okolí baziliky nešla smýt. Brzy potom Hospodin uštvál vrahy a vyhladil jejich rody.

Kapitola dvacátá druhá - Svatý Václav slavný

Bůh konal skrze svatého Václava nescíslné zázraky. K jeho hrobu putovali lidé trpící různými nemocemi a neduhy a zde se uzdravovali. Po třech letech bylo Václavovo tělo přeneseno do Prahy do kostela sv. Víta. *„Chtěje všemohoucí Pán Bůh divy k divům přidati a svého rytíře před lidmi, zvláště ještě nevěřícími aneb nedosti u víře upevněnými, více a více oslaviti, ráčil mnohým pobožným křesťanům jak mužům, tak ženám svou vůli zjeviti po vystálém utrpení svého mučedníka, aby totižto to svaté tělo do Prahy do kostela sv. Víta přenešeno bylo, ježž on*

za svého živobytí vystavěti dal.¹² Při přesunu těla ze Staré Boleslavi do Prahy se také odehrávají rozličné zázraky. Nejprve se družina zázrakem dostane přes Labe, poté přes rozvodněný potok a pak se octnou na druhé straně řeky Vltavy. V kostele sv. Víta mu byla vystavěna zvláštní kaple. Roku 1347 dal císař Karel IV. stěny kaple ozdobit drahým kamením. Téhož roku nařídil vyrobít českou korunu. Pro nedostatek zlata vzala jeho manželka Blanka korunu z hlavy sv. Václava a s ní nedostatek doplnila. Když se to dozvěděl císař Karel, velice se zarmoutil a pro tu příčinu nařídil, aby se ihned po korunovaci koruna na hlavu sv. Václava opět vrátila. Sám Karel IV. sepsal Václavův životopis.

Kapitola dvacátá třetí - Svatý Václav divotvorce

Václavovo tělo se zhojilo až na ránu od Boleslava, přirostlo mu zpět i useknuté ucho. Svatý Václav oddaluje smrt malého děvčátka, Václavky, aby ji rodiče stihli pokřtít.

Kapitola dvacátá čtvrtá - Svatý Václav milostivý k bratru

I ke svému bratru Boleslavovi byl Václav milosrdný. Když bylo tělo svatého Václava ještě v Boleslavi, Boleslavova manželka, Brzena, trpěla těžkou zimnicí. Tajně navštěvovala hrob sv. Václava a prosila ho o uzdravení. Za pár dnů nabyla opět zdraví. Boleslav nevěřil a tak ho hned napadla těžká zimnice a nepřestala ho trápit, dokud i on sám tajně do kaple nevešel. „*Tolika tedy metlami ztrestaný Boleslav z vlka někdy aspoň učiněn jest beránkem a vlídným i dobrotivým k křesťanům se ukazoval.*“¹³ Začal zlepšovat kostely, zvláště pak kostel sv. Víta na Pražském hradě, který rozšířil a vyzdobil. Boleslav po sobě zanechal zbožné syny i dcery, což se připisuje také sv. Václavovi.

Kapitola dvacátá pátá – Svatý Václav patron a zástupce české země

Mezi svatými zaujímá Václav společně se sv. Vítem u českého lidu přední místo. V Čechách i na Moravě se nachází mnoho kostelů vystavěných pod jeho jménem. V bojích se k němu obraceli a hledali útočiště a při počátku každé bitvy zpívali píseň *Svatý Václave, vejvodo české země*.

¹² Tanner, J.: *Život a sláva sv. Václava, mučedníka, knížete, krále a patrona českého*. Praha: Jos. R. Vilímk, 1941, s. 115.

¹³ Tamtéž, s. 126.

Kapitola dvacátá šestá – Svatý Václav patron Akademie pražský

Karel IV. jmenoval sv. Václava patronem Akademie. Také za erb jí ustanovil obraz sv. Václava a sebe před ním klečícího. Mnoho mužů nosívalo a stále nosí jméno Václav. Sám Karel IV. byl tímto jménem pokřtěn a teprve ve Francii od krále Franckého dostal jméno Karel.

Kapitola dvacátá sedmá – Svatý Václav římský

Papež nazývá hlavní pražský kostel kostelem svatých božích mučedníků Víta a Václava. Také ve vatikánském kostele sv. Petra v Římě byl postaven oltář sv. Václava.

Kapitola dvacátá osmá – Svatý Václav polský

Měčislav, kníže polské, požádal Boleslava o ruku jeho dcery Doubravky. Boleslav nechtěl dříve svolit, až Měčislav přijme víru křesťanskou. Měčislav ji přijal a takovou horlivost k zastávání a rozmnožování víry nabyt, že po celém svém knížectví poručil všechny pohanské modly zbořit a do vody je naházet. „*Tak se tedy podivným řízením božím stalo, že skrz zásluhy nepochybně sv. Václava Boleslav Ukrutný, dada svou dceru knížeti polskému, tím prostředkem kníže i jeho polské knížectví jako nějaký apoštol ku Kristu Pánu a jeho svaté víře přivéstí jest zasloužil.*“¹⁴

Kapitola dvacátá devátá – Svatý Václav rakouský

Rakousko tehdy patřilo českému králi Přemyslovi Otokarovi. Uhrové ho však chtěli získat pro sebe a tak se s obojí strany svedla ukrutná bitva. V tom se nad českým vojskem zjevuje bílý orel, nepřátelé se zalekli a začali z bitvy utíkat.

Kapitola třicátá – Svatý Václav denemarský

V denemarské zemi vládl bezbožný král jménem Erikus. Kteréhosi dne se mu zjevuje Kristus přibitý ke kříži a poručí mu postavit kostel sv. Václava. Král se tedy vyptává všech pocestných, kdo to byl a z které země pochází. Když se to od českých vojáků konečně dozvěděl, nechává vystavět nákladný kostel zasvěcený sv. Václavovi.

¹⁴ Tanner, J.: *Život a sláva sv. Václava, mučedníka, knížete, krále a patrona českého*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1941, s. 139.

Kapitola třicátá první – Svatý Václav moravský

I na Moravě se nachází nespočet kostelíků zasvěcených sv. Václavovi, mezi nejznámější patří ten v Olomouci.

Kapitola třicátá druhá – Svatý Václav štyrský

V roce 1284 byl Jindřich, markrabě moravský, se svou ženou Anežkou těžce nemocen. Žádní doktoři jim nedokázali pomoci, nemocní se tedy obrátili k nebi. Prosili Pannu Marii a sv. Václava o uzdravení. Manželé se uzdravili a na znamení díky nechávají vystavět kostel, do něhož ukládají obraz Panny Marie.

Kapitola třicátá třetí – Svatý Václav bavorský

V horním Bavorsku nedaleko obce Oberlauterbach se nachází studnice věnována sv. Václavovi. Její voda dokázala léčit různé nemoci a neduhy.

Kapitola třicátá čtvrtá – Svatý Václav slavného domu rakouského veliký prapraděd

Bůh se postaral o zachování rodu, z něhož sv. Václav a sv. Ludmila pochází. I nejslavnější dům Rakouský pochází z Václavovy krve a svátek sv. Václava byl vložen do římského breviáře.

2 Věta jednoduchá

V této části diplomové práce se zabýváme větou jednoduchou. Cílem tohoto počínání je nastínit postup práce, kterým se budeme dále ubírat.

Jednotlivá tvrzení doplňujeme příklady z *Života a slávy sv. Václava, mučedníka, knížete, krále a patrona českého*. Tyto příklady jsou psány odlišným typem písma (kurzívou) a doplněny stranou, na které je lze v legendě dohledat.

2.1 Věta jednoduchá dvojčlenná

„Věta představuje ucelenou strukturu jak v aspektu výrazovém (formálně gramatickém), tak sémantickém. Organizačním centrem této struktury je predikát.“¹⁵

V námi analyzované knize se vyskytuje poměrně dost vět jednoduchých, a to zejména **dvojčlenných**. Věty dvojčlenné obsahují základní syntaktickou (skladební) dvojici, tj. mají jak část podmětovou, tak přísudkovou. Ve většině případů bývají tyto členy dále rozvity: *Svatý Václav ten kostel sv. Víta léta 923 zakládá 72; Přispíšil k tomu král český s svým lidem 140. Přísudek* je ve většině případů **slovesný**. Slovesné přísudky mohou být i **složené**, „pokud obsahují víceslovný základ, jehož součástí je určitý tvar modálního nebo fázového slovesa.“¹⁶ *A snad také nechtěl dobrotivý Pán Bůh českou zemi tak vzácného a prospěšného patrona a zástupce zbaviti 93; A tu počali pořádně jeho svatosti plný život i násilné od vlastního bratra bez viny podstoupené usmrcení a tedy mučednické koruny dosažení vypravovati 145. Ke složenému slovesnému přísudku počítáme rovněž spojení **dát + infinitiv**: *Před několika lety pan Adam z Šternberku, českého království nejvyšší purkrabí, tomuto svatému velmi oddaný, ku poctivosti jeho dal stříbrný udělat obraz na zvejš mužské skoro postavy 119. Vedle tvarů aktiva mohou být základem slovesného predikátu také pasivní slovesné tvary: A tak ta duše Bohu milá 28. dne měsíce září po vystálém boji k dosažení věčné koruny skrz anjely do nebe jest doprovázena 104. Méně často nalézáme **slovesně-jmenný přísudek**. „Spona je významově prázdné nebo téměř prázdné sloveso, které slouží pouze jako**

¹⁵ Daneš, F. - Grepl, M. - Hlavsa, Z.: *Mluvnice češtiny 3*. Praha: Academia, 1987.

¹⁶ Hubáček, J. a kol.: *Čeština pro učitele*. Opava: Vade mecum Bohemiae, 2002, s. 206.

nositel predikačních kategorií, zatímco vlastní lexikální (věcný) význam je doplněn až jmennou částí.¹⁷ *Všecek byl milosrdný, nad bídnými a potřebnými velikou lítost a spoluutrpení máje* 88. Ze syntaktického hlediska zde funguje spona **být** (nejběžnější spona v české větě) společně se jmennou částí jako jeden celek. Jmenná část slovesně-jmenného přísudku bývá představována různými výrazy. Nejčastěji ji tvoří adjektivum (viz uvedený příklad), substantivum, někdy příslovec či jiné výrazy.

2.2 Věta jednoduchá se začleněnou propozicí

Řada vět jednoduchých obsahuje začleněnou propozici, tj. polovětnou konstrukci přechodníkovou nebo konstrukci se slovesným adjektivem.

Přechodníkové konstrukce vyjadřují nějakou průvodní okolnost k hlavnímu ději. Pro vyjádření této průvodní okolnosti je však můžeme užít pouze tehdy, jestliže podmět hlavního děje/stavu a podmět děje/stavu průvodního jsou totožné. Přechodníky vyjadřují svým tvarem pouze časový vztah k hlavnímu ději/stavu.¹⁸

Přechodník přítomný vyjadřuje současnost s obsahem predikátu.¹⁹ V některých případech tyto konstrukce předcházejí před přísudkem: *Kterýžto zázrak vidouce, mnozí z pohanů křesťanskou víru přijali* 85; *Přijda do Boleslavě, velmi vlídně a uctivě (však ošemetně) od bratra jest přijat a přivítán* 98. V jiných případech za přísudkem následují: *Boleslav pak svého nešlechtného skutku s proléváním slzí často oplakával, naříkaje na svou matku jakožto největší toho zlého příčinu* 127; *Dává se tedy markrabě ihned na cestu a s ním poddaných množství, chtějíc nenadálého zázraku původ a základ spatřiti* 151. Někdy je věta roztržena a tato konstrukce je do ní vložena: *Ó, kolikrát lejtky i paty, jsouc od služebníků umejvány, byly nalezeny od veliké zimy rozpukány a rozsedány* 78! Do některých vět jsou začleněny hned dvě propozice, jedna polovětná konstrukce potom předchází a druhá následuje: *O půl noci pak anebo málo před půlnocí vstana, na obyčejné modlení se oddal, čině při tom modlení nesčíslné Bohu poklony a na kolena klekání v zavřeném svém pokoji* 101.

¹⁷ Hubáček, J. a kol.: *Čeština pro učitele*. Opava: Vade mecum Bohemiae, 2002, s. 208.

¹⁸ Karlík, P. - Nekula, M. - Rusínová, Z.: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: NLN, 2008, s. 487 – 488.

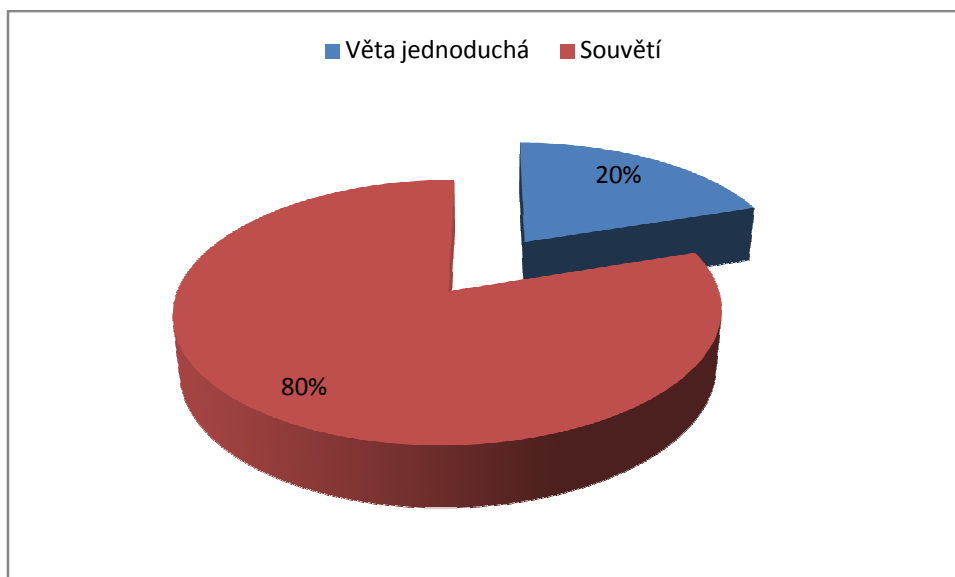
¹⁹ Tamtéž, s. 336.

Do jiných vět je zapojena konstrukce s **přechodníkem minulým**, který vyjadřuje předčasnost před dějem predikátu (obvykle v minulosti):²⁰ *A, vzav do ruky koflík, řekl 99; To pověděv, zmizel 131*. Nacházíme i takové věty, do kterých je začleněna jak polovětná konstrukce s přechodníkem přítomným, tak propozice s přechodníkem minulým: *Kterážto z toho zázračného vidění znamenajíc se uzdravenou, až k zemi před svatým se uklonivši, jemu poděkovala 126; A to pověděv, obrátě své kopí na nepřátely, je k utíkání přivedl 142*.

Nacházíme zde rovněž řadu vět, do kterých je začleněna **konstrukce se slovesným adjektivem**. Dokladový materiál, s nímž pracujeme, ukazuje, že konstrukce se slovesným adjektivem je nejčastěji postavena za řídicím substantivem: *Ten dům potom od Jana, přijmím Očka, arcibiskupa pražského, po druhé nadaný a pro špitál chudých žáků a kněží pod titulem svatého Antonína vyzdvižený, nyní pod správou svatého řádu praemonstratského posavad chudým hojně zpomožení přináší 54; Byl jako lucerna, svítící jiným příkladem mnohých ctností, zvláště pak pobožností a ponižeností k dokonalosti cestu ukazující 88*. Evidujeme také případy, kdy je do jedné věty začleněno dvě a více polovětných konstrukcí najednou: *Jehož však potom křesťané, tak se v křesťanské krvi máchajícího, jsouc již pod tajím i oni ozbrojeni, v jednom vzbouření usmrtili 50; V jídle a pití byl velmi skrovný, všelikou žádost nezkcrocenou, k obžerství lákající, v nenávisti maje 73*. V obou dvou větách se setkáváme jak s přechodníkem přítomným, tak se slovesným adjektivem. V následující větě se setkávají hned tři polovětné konstrukce (konstrukce s přechodníkem přítomným, minulým a konstrukce se slovesným adjektivem): *A, napiv se, nejprv bratra i jiné přisedící vlídně a přívětivě k pití namlouval, maje v paměti Krista Pána, za poslední večere učedníky své k pití kalicha pobízejícího 99*.

²⁰ Karlík, P. - Nekula, M. - Rusínová, Z.: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: NLN, 2008, s. 337.

2.3 Frekvence výskytu vět jednoduchých

20 % textu tvoří věty jednoduché, 80 % textu pak připadá na všechny ostatní typy složitého souvětí.

3 Souvětí dvouvěté

Tato kapitola pojednává o souvětí dvouvětém. Podobně jako v předcházející kapitole je cílem naznačit postup práce a připravit si tak výchozí souhrn základních poznatků pro analýzu složitého souvětí.

3.1 Souvětí dvouvěté souřadné

Klasifikace parataktického souvětí je založena na významovém poměru existujícím mezi hlavními větami.

Nejčastěji se mezi větami uplatňuje **poměr slučovací** (kopulativní). Tento poměr je založen na prosté sounáležitosti propozičních obsahů. Věty ve slučovacím vztahu se k sobě přiřazují a vytvářejí pevnější či volnější sémantický celek. Slučovací vztah může mít řadu významových odstínů v závislosti na vztahu spojovaných vět.²¹ Základním spojovacím prostředkem je spojka **a**: *Táž zbroj po dnes se v Praze při kostele svatého Víta na Zámku chová a v jistý dny od kněžstva a lidu na památku blahoslaveného mučedníka počestně spatřuje* 58. Někdy je použito **asyndetického spojení**: *K chudým ukazoval se přívětivým, pozdravujícím lahodně a ochotně poděkování činil* 57. Slučování při záporu vyjadřuje spojka **ani**: *Mocně aneb podvodně žádnému nikdy nic nevzal ani vzíti a ujíti neodpustil* 57.

V jiných případech vládne mezi větami **poměr odporovací** (adverzativní), který vyjadřuje, že mezi větnými obsahy nastal nesoulad. Obsah druhé věty bývá v rozporu s obsahem věty první nebo ho podstatně omezuje.²² Kromě základní odporovací spojky **ale** se v legendě uplatňuje také spojka **však**: *Nedostávalo se tomu přesvatému tělu ucha, ale chtěl Bůh i to dostačiti* 121; *Mnohá a těžká protivenství snášel svatý Václav, však od pravé a přímé stezky ctnosti ani za val se uhnouti nedopustil* 62.

Poměr konfrontační lze volně přiřadit k poměru odporovacímu. Obsahy spojených vět se stavějí do protikladu, vyzvedá se jejich rozdílnost. Jsou na sobě

²¹ Grepl, M. - Karlík, P.: *Skladba spisovné češtiny*. Praha: SPN, 1986, s. 357.

²² Hubáček, J. a kol.: *Čeština pro učitele*. Opava: Vade mecum Bohemiae, 2002, s. 255.

nezávislé - jeden nepodmiňuje druhý.²³ *Při počátku té půtky pobožné kníže čelo své křížem svatým požehnal, Drzslav pak kopí své k ranění zanášel 59.*

Méně často nacházíme mezi větami **poměr stupňovací** (gradační). Ten nastává mezi větami v případě, že obsah druhé věty má jinou (obvykle vyšší) míru závažnosti než obsah věty první. Druhá věta tedy stupňuje, zesiluje nebo jinak zdůrazňuje výchozí obsah věty první.²⁴ Tento vztah se v námi dokladovaném materiálu vyjadřuje spojovacími výrazy **ano i, ale také**: *Školy všechny zavřítí, kostely pak aneb zazdítí aneb dokonce spáliti poručila, ano i služby boží dokonale zapověděla pod pokutou vězení i hrdla ztracení aneb ven z země vyhnání 49; Té tedy tak vznešené Akademii netoliko za nejpřednějšího patrona sv. Václava představil Karel císař, ale také jí za erb ustanovil obraz sv. Václava a sebe před ním klečícího 135.*

Setkáváme se také s **poměrem příčinným**, který nastává mezi větami, kde obsah druhé věty v pořadí vyjadřuje vzhledem k první větě příčinu, důvod, proč nastal obsah věty první.²⁵ *Nad všechny učící mne srozuměl jsem, neboť přikázání tvá jest mé rozjímání 45.* Funkci parataktického spojovacího prostředku zastává spojka **neboť**.

Rovněž můžeme vyhledat mezi větami **poměr důsledkový**. Některými odborníky je označován jako poměr následkový. Důsledkový poměr je opakem poměru příčinného, druhá věta v pořadí vyjadřuje vzhledem k první větě důsledek platnosti obsahu první věty.²⁶ *Mdlé jest naše vojsko, pomozme mu 142!*

Poměr vylučovací (disjunktivní) se u dvouvětého souvětí nevyskytuje.

²³ Grepl, M. - Karlík, P.: *Skladba spisovné češtiny*. Praha: SPN, 1986, s. 366.

²⁴ Hubáček, J. a kol.: *Čeština pro učitele*. Opava: Vade mecum Bohemiae, 2002, s. 255.

²⁵ Tamtéž, s. 256.

²⁶ Tamtéž.

Stejně tak jako na větu jednoduchou, tak i na dvouvěté souvětí se v mnohých případech vážou polovětné konstrukce. Nejčastěji se jedná o **polovětné konstrukce přechodníkové**: *Pročež někteří zjevně, někteří skrytě svou proti němu nenávisť pronášeli a jemu den ode dne všeliké protismyslnosti činili, sotva kdy přestávaje 48; Opilce měl vždycky u veliké nenávisti a je od takové nešlechtnosti odváděl, někdy i příkřeji domlouvaje 88; A protože proti svatému knížeti, jak tajně, tak zjevně s svými holomky se vztekal, a chtěje nějaký nový z něho užitek zejskati, i starý ztratil 95.*

Konstrukce se slovesným adjektivem také nejsou u tohoto typu souvětí žádnou výjimkou: *Viděl své každodenní zahanbení pro zisk a spasení duší lidských, skrze svatého Václava působené, a se rmoutil 95.*

3.2 Souvětí dvouvěté podřadné

Souvětí podřadné se v textu vyskytuje až o třicet procent častěji než souřadné. Zatímco parataktické souvětí klasifikujeme na základě významového poměru mezi větami hlavními, hypotaktické souvětí třídíme na základě vedlejších vět. Nejužívanější a dosud respektovaná klasifikace vedlejší vět vychází z toho, že vedlejší věty mají platnost větných členů, že zastupují člen své věty řídící. Dělení vedlejší vět podle tohoto kritéria detailně zpracoval Grepl s Karlíkem ve *Skladbě spisovné češtiny*.

Větnému podmětu odpovídá na sémantické rovině věčný participant. Může mít podobu **vedlejší věty vztahné**, zvláště s relativy *kdo, co*. Tyto vztahné věty jsou primárně přívlastkové - determinují obecné zájmenné výrazy substantivní povahy *ten* a *to*. Při elizi těchto výrazů se dostávají do pozice podmětu:²⁷ *Ale mnohem znamenitější a podivení hodnější jest, co jest se s králem Vladislavem, bratrem svatého Kazimíra Polského, okolo léta 1480 sběhlo 120.*

Přívlastek je výraz, který rozvíjí syntaktické substantivum. Může být shodný nebo neshodný. Shodný přívlastek se vyjadřuje především adjektivem. Funkci adjektivního přívlastku plní také **relativní vedlejší věty**. Nazývají se

²⁷ Grepl, M. - Karlík, P.: *Skladba spisovné češtiny*. Praha: SPN, 1986, s. 238.

proto někdy věty adjektivní:²⁸ *Po smrti těch v Čechách panoval Hostivít, který s Ludvíkem Pobožným v Frankfurtě okolo léta Páně 823 pokoj zavřel* 42.

Předmět vyjadřuje buď to, co je výsledkem děje, nebo to, co je dějem přímo zasaženo, či k čemu děj přímo směřuje. Podobně jako podmět může mít i předmět podobu vedlejší věty. Tyto vedlejší věty mohou být buď spojkové, nebo vztažné.²⁹ V legendě se nachází pouze vedlejší věty spojkové: *Viděl jsem, an se jeho tvář nad slunce světleji stkví* 63; *Jiní vypravují, že jsou ti anjelé císaři prsty a tváří hrozili* 64.

Přísluvečné určení času označuje různé časové úseky a body. Z hlediska významového lze přísluvečná určení času rozdělit na dva typy: orientující a limitující. Určení temporálně orientující vymezuje časový úsek, vzhledem k němuž platí predikovaný příznak: *Když jest tedy unavený pobožný kníže z kostela domů k nějakému odpočinutí se ranním časem navracoval, nenadále naň vyskočil jeho zlořečený bratr se zbrání* 102. Určení temporálně limitující vymezuje časový úsek, vzhledem k němuž platí predikovaný příznak, ale zároveň delimituje dobu jeho trvání. Tento typ vedlejší věty časové se v naší analyzované knize nevyskytuje.³⁰

Účel je to, čeho se má dějem (stavem) dosáhnout. Je zpravidla větným členem nevalenčním. Vyjadřuje se formou **vedlejší věty účelové**:³¹ *Aby pak i oltář měl toho vítězství nějakou památku, poslal po některým čase do téhož kostela kalich zlatý a jiné potřeby ke mši svaté přináležející, velmi nákladné* 153.

Přípustka označuje okolnost, navzdory níž se uskuteční děj nebo stav vyjádřený přísudkovým slovesem. Vyjadřuje se **vedlejšími větami přípustkovými**:³² *A tak, ač jest to přetěžce cítil Boleslav, učiněn jest hrob svatého Václava slavný* 118.

Doplňek je výraz, který je syntakticky závislý jak na substantivu v jakékoli jeho větně členské platnosti, tak na slovesu. Doplněk se chápe jako takové vyjádření vlastnosti za děje, která je k němu jen průvodní, tj. z něho nevyplývá.³³ **Doplňková věta** stojí vždy na větou řídicí. Nejčastěji bývá uvozena spojkou *jak(o)*: *Ale dne*

²⁸ Grepl, M. - Karlík, P.: *Skladba spisovné češtiny*. Praha: SPN, 1986, s. 261.

²⁹ Tamtéž, s. 271.

³⁰ Tamtéž, s. 287 - 921.

³¹ Tamtéž, s. 303.

³² Tamtéž, s. 306.

³³ Tamtéž, s. 306 - 307.

třetího jdoucím do kostela tak se zase patrně a čerstvá ukázala, jako by ten den vylitá byla 109.

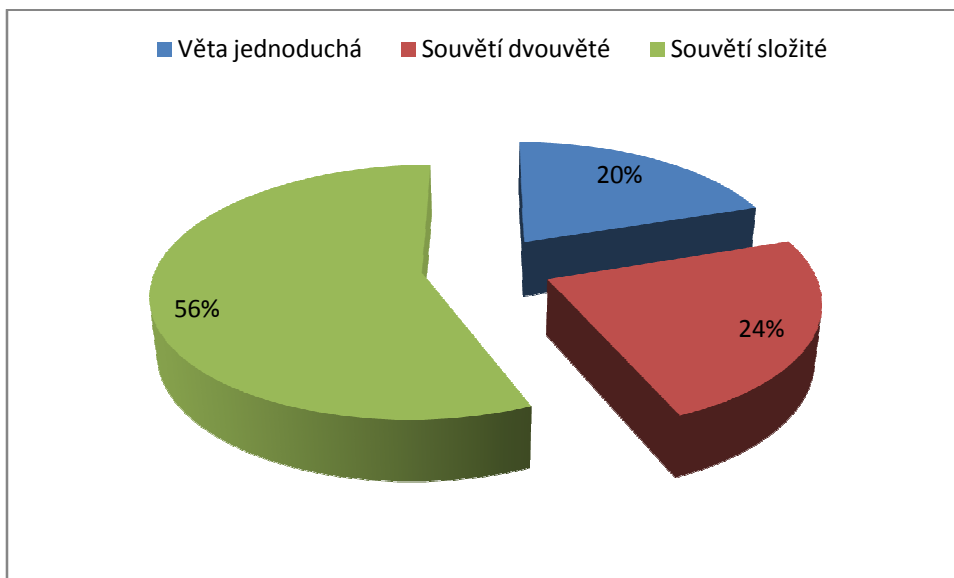
Spojovací prostředky se po formální stránce dělí na parataktické a hypotaktické. Existují však sporné příklady, např. *sotva, zatímco, až* a jiné. V *Životě a slávě sv. Václava* nacházíme jedno takové dvouvěté souvětí, které stojí na hranici parataktického a hypotaktického souvětí: *Vácslavka pak, byvši pokřtěna bez prodlení, ještě čtrnácte dní potom živá byla, až skrz časnou a již šťastnější smrt tohoto časného života jsouc zbavena, k věčnému životu skrz pomoc a zásluhu svatého Václava se odebrala* 124. Vzhledem k sémantické stránce souvětí se přikláníme k názoru, že se jedná o souvětí souřadné.

3.3 Souvětí dvouvěté se začleněnou propozicí

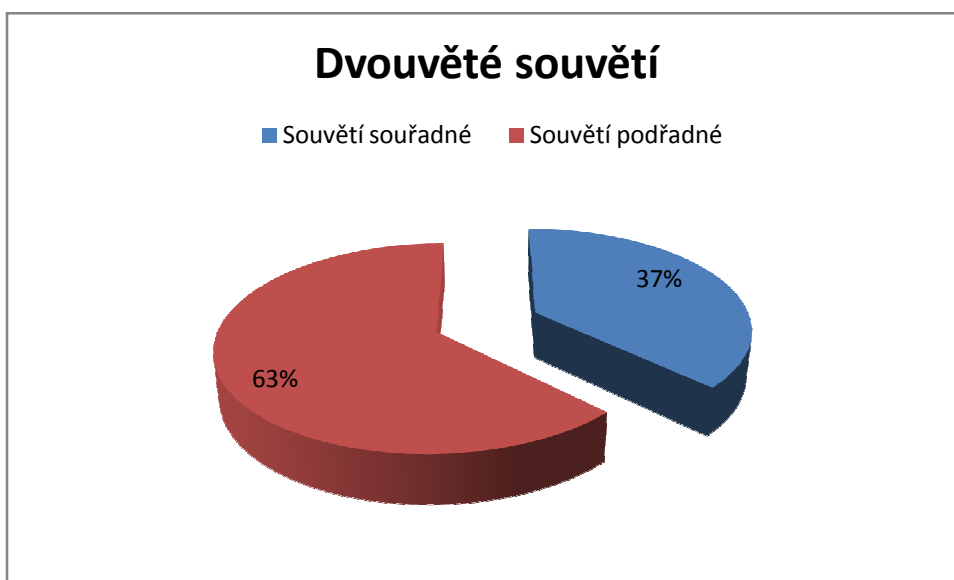
I do podřadného souvětí se začleňují různé polovětné propozice. Opět jsou to **konstrukce přechodníkové**, s přechodníkem přítomným, které buďto předcházejí, následují nebo jsou do věty vloženy: *Z toho zdařilého, ač nešlechtného skutku bezbožná Jezabel jsouc pozdvižena, jdouc k hrobu otce svého Brzoslava, slavnou svým bohům přísahu učinila, že žádného z křesťanů, ani ovšem svého vlastního syna Václava, živit nechce* 50. V tomto případě jsou do souvětí zapojeny dvě polovětné konstrukce, které souvětí předcházejí. V jiném případě propozice následuje: *Toho následoval Bořivoj, jenž jež okolo Páně 856, první z Čechů, křest svatý v Bělehradě, slavným tehdáž měšť moravským, přijal od svatého Cyrhy, biskupa moravského, pohnut jsa k tomu od Svatopluka krále okolo léta 894* 42. Časté jsou také doklady, kdy je polovětná konstrukce vložena do věty vedlejší.: *Stalo se pak, že Drahomíra, nemohouc křesťanské víry zrost a rozmnožení viděti, umínla svého syna Václava usmrtiti* 82. Na polovětné konstrukci může být dokonce závislá věta vedlejší: *Ona pak, posedlá vzteklostí, vidouc, že její sny z vycvičení svaté Lidmily tak neproměnitelně a stále Krista a jeho víry svaté se přidrží, svou zuřivost na ni obrátíc, ji zkaziti a usmrtiti ustanovila* 83.

Rovněž se setkáváme s **polovětnými konstrukcemi se slovesným adjektivem**. Za všechny uvádíme dva příklady, slovesné adjektivum se vždy nachází za řídícím podstatným jménem: *Téhož dne na památku svatých Kozmy a Damiána k večerou nábožné kníže vešel do kostela, aby tu ke cti a slávě boží nešporní modlitby vykonal i jiné své pobožnosti, k tomu příslušící* 101; *Pod jeho jménem mnoho se kostelů v Čechách i v Moravě vystavených nachází, mezi kterýmiž předeck mají hlavní kostel pražský, svatému Vítu a svatému Václavu od dávna posvěcený* 129.

3.4 Frekvence výskytu dvouvěťých souvětí

Souvětí dvouvěťé zaujímá 24 % z celku, 20 % náleží větě jednoduché (viz předchozí kapitola) a zbytek, tj. 56 %, připadá na souvětí složitá.

Souvětí podřadné se v textu vyskytuje až o 30 % častěji než souřadné.

4 Souvětí složité

Tato část diplomové práce je věnována problematice složitého souvětí a syntaktických vztahů *Života a slávy sv. Václava, mučedlníka, knížete, krále a patrona českého*. Nejdříve zaměříme pozornost na samotný pojem složitého souvětí a na jeho klasifikaci. Poté se velmi podrobně zabýváme analýzou jednotlivých typů souvětí. Ke každému typu souvětí je připojena podrobná charakteristika a jednotlivá tvrzení jsou doplněna příklady, které jsou jako v předchozích případech psány odlišným typem písma a doplněny stranou, na které je lze v knize dohledat.

4.1 Vymezení pojmu a klasifikace

V první polovině šedesátých let proběhla diskuse o složitém souvětí na stránkách časopisu *Slovo a slovesnost*. Dvacáté šesté číslo tohoto časopisu přineslo dvě významné stati o pojetí a klasifikaci složitého souvětí, od J. Hrbáčka a K. Svobody. Hrbáček ve své stati *O pojetí a klasifikaci tzv. složitého souvětí; typy souvětých konstrukcí (1965)* uvádí, že první vymezení tzv. složitého souvětí u nás podal Fr. Trávníček, který ve své *Mluvnici spisovné češtiny II (1949)* rozlišuje v rámci souvětí podřadného souvětí jednoduchá a složitá. (Nutno podotknout, že za podřadné souvětí považuje každé souvětí, v němž se vyskytuje věta vedlejší.) Jednoduchým podřadným souvětím rozumí tedy souvětí, „kde je vedle jedné věty hlavní jedna věta vedlejší“, kdežto za složité souvětí považuje souvětí „skládající se v různém seskupení ze dvou nebo i z více vět hlavních nebo vedlejších.“³⁴ Z Trávníčkova pojetí ovšem vyplývá, že všechny typy složitého souvětí jsou souvětí podřadná. Proto je teoreticky správnější vymezení souřadného a podřadného souvětí, které podává Fr. Kopečný: „*Souvětí souřadné je takové souvětí, kde jsou alespoň dvě věty hlavní (na případné přítomnosti vět vedlejších nezáleží, poněvadž se přimknou ke svým příslušným větám hlavním jako jejich skladebné větné členy). Souvětí podřadné je takové, kde je jen jedna věta hlavní, a ostatní jsou vedlejší.*“³⁵

³⁴ Trávníček, F.: *Mluvnice spisovné češtiny II*. Praha: Slovanské nakladatelství, 1951, s. 723.

³⁵ Kopečný, F.: *Základy české skladby*. Praha: SPN, 1958, s. 282.

Hrbáček nás ve své studii dále seznamuje s trojím vymezením složitého souvětí tak, jak uvádí dosavadní česká a slovenská lingvistická literatura:

- 1) **Kvantitativní** - za složitě souvětí se považuje souvětí, které obsahuje více než dvě věty.
- 2) **Kvalitativní** - složitě souvětí je souvětí smíšené, v němž je zastoupen jak syntaktický vztah souřadnosti, tak syntaktický vztah podřadnosti; to znamená, že souvětí vybudované pouze na jednom vztahu považujeme za jednoduché (bez ohledu na počet vět).
- 3) Vymezení **kvantitativně kvalitativní** - vychází z minimálního počtu tří vět a souvětí může být vybudované jen na jednom typu syntaktického vztahu či na obou typech.³⁶

Sám J. Hrbáček ve své publikaci *Nárys textové syntaxe spisovné češtiny (1994)* definuje souvětí jako „formu textového spojení výpovědí.“³⁷ Podle syntaktického vztahu vět rozeznává tři typy složitě souvětí a sice:

- 1) **Složitě souvětí s řazením** - je tvořeno třemi a více přiřazenými větnými útvary, jimiž jsou buď jednoduché věty nebo složené věty nebo obojí. Může být založeno na jednom druhu významového vztahu nebo na druhých různých. Je-li založeno na jednom druhu významového vztahu, lze ho podle tohoto vztahu pojmenovat, např. souvětí slučovací. Je-li složitě souvětí založeno na různých druhých významových vztahů, jde podle Hrbáčka o souvětí smíšené.
- 2) **Složitě souvětí s podřazováním** – je souvětí založené na vztahu závislosti.
- 3) **Složitě souvětí s řazením a podřazováním**³⁸

K. Svoboda ve své stati *K třídění složených souvětí (1965)* vyslovil souhlas s pojetím, podle něhož složená souvětí jsou ta, která se skládají ze tří nebo více vět jednoduchých. Na základě možnosti rozdělit souvětí na dvě části, mezi nimiž je vztah souřadnosti, rozlišuje:

- 1) **Souvětí, která nelze rozdělit na dvě části, mezi nimiž by byl vztah souřadnosti** - sem patří souvětí podřadná.
- 2) **Souvětí, která lze rozdělit na dvě části, mezi nimiž je vztah souřadnosti** - sem patří souvětí souřadná.³⁹

³⁶ Hrbáček, J.: O pojetí a klasifikaci tzv. složitě souvětí. Typy souvětých konstrukcí. In: *Slovo a slovesnost* 26, 1965, s. 27.

³⁷ Hrbáček, J.: *Nárys textové syntaxe spisovné češtiny*. Praha: Trizonia, 1994, s. 62.

³⁸ Tamtéž, s. 69 - 70.

J. Bauer ve své studii *Složité souvětí a jeho klasifikace (1966)* uvádí, že v jazykových projevech se častěji setkáváme se souvětím složitým, avšak jeho analýzou nakonec docházíme k souvětím jednoduchým. Proto je poznání tzv. jednoduchého souvětí základním východiskem pro pochopení souvětí složitého. Typy složitého souvětí představují tedy v Bauerově pojetí typy derivací jednoduchého souvětí. Přičemž kvantitativní hledisko považuje pouze za pomocné. Citují: „Alespoň tři věty jsou jen předpokladem, aby mohlo jít o složitě souvětí, ale to samo k určení souvětí jako složitěho nestačí.“⁴⁰ Domnívá se, že rozhodujícím kritériem při stanovení hranice mezi jednoduchým a složitým souvětím je přítomnost buď jen jediného druhu syntaktického vztahu, nebo více druhů syntaktických vztahů v souvětěném útvaru. Bauer tedy definuje jednoduché souvětí jako „spojení vět jediným významově syntaktickým vztahem (při vztahu subordinačním jde vždy o dvojici vět, při vztahu koordinačním může být počet spojených vět podle druhu vztahu různý).“⁴¹ Definice souvětí složitěho pak zní: „Složité souvětí je spojení vět spjatých více než jedním významově syntaktickým vztahem (a to buď různými druhy vztahu koordinačního, nebo různými vztahy subordinačními, anebo zároveň některým vztahem koordinačním i některým vztahem subordinačním)“⁴²

Pro jeho klasifikaci složitěho souvětí jsou rozhodující dva faktory:

- 1) povaha jednoduchého souvětí, které je výchozím útvarem,
- 2) způsob derivace.

Uplatníme-li tato kritéria, dojdeme k následující klasifikaci:

I. Východiskem je jednoduché souvětí souřadné: $H_1 - H_2$.

- 1) **Derivace se uskuteční připojením další věty hlavní;** musí však být připojena jiným druhem koordinačního vztahu, než je v jednoduchém souvětí. Existují tři podtypy:
 - a) První druh vztahu se realizuje mezi H_1 a H_2 , druhý druh mezi H_2 a H_3 : $H_1 - H_2 - H_3$.
 - b) První druh vztahu se realizuje mezi H_1 a H_2 , druhý mezi oběma těmito větami dohromady a větou třetí, tedy $(H_1 - H_2) - H_3$.

³⁹ Svoboda, K.: Složitě souvětí a jeho klasifikace. In: *Slovo a slovesnost* 26, 1965, s. 35.

⁴⁰ Bauer, J.: Složitě souvětí a jeho klasifikace. In: *Slovo a slovesnost* 27, 1966, s. 291.

⁴¹ Tamtéž, s. 292.

⁴² Tamtéž.

c) Jedním druhem vztahu je spjata H_1 s oběma dalšími větami dohromady, a mezi těmi je jiný druh vztahu: $H_1 - (H_2 - H_3)$.

2) **Základní derivace se uskuteční připojením věty vedlejší, která determinuje:**

a) jednu z hlavních vět: $H_1 - H_2 \rightarrow V$,

b) obě souřadně spojené hlavní věty zároveň: $(H_1 - H_2) \rightarrow V$,

c) každá ze souřadně spojených vět je rozvíta větou vedlejší: $(H_1 \rightarrow V_1) - (H_2 \rightarrow V_2)$.

II. **Východiskem derivace je jednoduché souvětí podřadné $H \rightarrow V$.**

1) **Derivace se uskuteční připojením další věty vedlejší, která:**

a) determinuje větu hlavní bez vztahu k první větě vedlejší:

$$V_1 \leftarrow H \rightarrow V_2,$$

b) determinuje větu hlavní a je s první větou vedlejší ve vztahu koordinačním (jde tedy o dvojnásobnou vedlejší větu):

$$H_1 \rightarrow (V_1 - V_2),$$

c) determinuje první větu vedlejší: $H_1 \rightarrow V_1 \rightarrow V_2$

2) **Derivace se uskuteční připojením další věty hlavní, která je v koordinačním vztahu k celému podřadnému souvětí: $(H_1 \rightarrow V) - H_2$.**⁴³

V současné době se otázce složitého souvětí věnuje mimo jiných J. Svobodová a kolektiv, kteří za složitě souvětí pokládají takové souvětí, „v němž se setkávají jak věty tvořící koordinační skupinu, tak věty mluvnický závislé (dominované), a to ve vyšším počtu a navzájem komplikovaněji propojené.“⁴⁴

Současní lingvisté se od staršího dělení neodklánějí, pouze ho modifikují.

Typy složitého souvětí podle Grepla a Karlíka:

1) Složitě souvětí se skládá **jen z vět hlavních**.

2) Osnovu složitě souvětí tvoří **jedna věta hlavní a několik vět vedlejších**.

Tento typ má tři podtypy:

a) Na hlavní větě je syntakticky závislá několikanásobná věta vedlejší.

⁴³ Bauer, J.: Složitě souvětí a jeho klasifikace. In: *Slovo a slovesnost* 27, 1966, s. 292 - 295.

⁴⁴ Hubáček, J. a kol.: *Čeština pro učitele*. Opava: Vade mecum Bohemiae, 2002, s. 261.

- b) Hlavní věta je rozvíjena různými větami vedlejšími navzájem syntakticky nezávislými.
 - c) Hlavní věta je rozvíjena několika větami vedlejšími postupně na ní závislých
- 3) Základem složitěho souvětí je **několik vět hlavních a jedna nebo několik vět vedlejších**. Tento typ je možno rozdělit na tři hlavní podtypy:
- a) Vedlejší věta je závislá na všech větách hlavních.
 - b) Vedlejší věta je závislá pouze na jedné ze spojených hlavních vět.
 - c) Na každé větě hlavní je závislá nějaká věta vedlejší nebo blok vedlejších vět.⁴⁵

Jedná se jen o základní typy složitěho souvětí, v jazykové praxi se setkáváme s velkým množstvím různých kombinací. Ale ať jde o sebe složitější souvětí, jeho základní struktura je vždy buď podřadná, nebo souřadná. Popř. se může jednat o kombinaci dvou základních typů, tato kombinace je ovšem zase taková, že jeden typ vstupuje do druhého jako jeho závislá složka. Přičemž možnost kombinací a složitost rozvíjení není omezena pravidly syntaktickými, ale sdělnými potřebami a možnostmi účastníků jazykové komunikace.⁴⁶

⁴⁵ Grepl, M. - Karlík, P.: *Skladba spisovné češtiny*. Praha: SPN, 1986, s. 458 - 462.

⁴⁶ Hrbáček, J.: O pojetí a klasifikaci tzv. složitěho souvětí. Typy souvětých konstrukcí. In: *Slovo a slovesnost* 26, 1965, s. 33.

4.2 Klasifikace složitého souvětí podřadného

V této kapitole diplomové práce se věnujeme klasifikaci složitého souvětí podřadného. Podle způsobu usouvztažnění vět v souvětí vymezujeme tři základní typy **podřadného souvětí** (jedna věta hlavní a několik vedlejších).

4.2.1 Na hlavní větě je syntakticky závislá několikanásobná věta vedlejší

Vedlejší věty jsou stejného druhu, tj. jsou začleněny do hlavní věty jako týž větný člen. Navzájem jsou spjaty některým druhem koordinačního poměru.⁴⁷

V námi analyzované knize se nachází mnoho třívětých souvětí tohoto typu. Hypotakticky připojené několikanásobné vedlejší věty stojí vždy vzhledem k hlavní větě v postpozici: *V tom městě budou postaveny dvě olivy, jichžto vůně sedmé pronikne nebe, a jich slavní skutkové jednak všemu světu budou oznámeni* 43; *Ó, kýmž milostivý Pán Bůh dá, aby se k jeho cti i v této mé zemi tolik mší svatých obětovalo a aby také můj den mezi dny těchto svatých počten byl* 55. V obou dvou případech jsou věty závislé k větě řídicí připojeny hypotakticky. U druhé, eventuálně další věty se však spojky často vynechávají: *K snadnějšímu pak dosažení toho činil sobě přátely z mamonu, poněvadž hned z rána nemálo potřebných k němu se scházívalo a od něho almužnou darováno bývalo* 90. Vedlejší věty jsou spolu spjaty paratakticky, významový poměr je slučovací (za použití nejběžnější spojky *a*). Několikanásobné věty vedlejší jsou v našem případě nejčastěji předmětné, ovšem nacházíme i vedlejší věty přívlastkové a příčinné, jak dokazují výše uvedené příklady. V závislých větách obsahových se spojky *že* nebo *aby* někdy kladou až na druhé místo, tj. za první větný člen:⁴⁸ *I o to jednal dotčený Boleslav při Jeho Svatosti papežské, aby česká země svého biskupa vlastního měla a kostel svatého Víta na Hradě pražském aby byl za hlavní téhož biskupství vystaven a vyhlášen* 128.

V textu se vyskytují i souvětí čtyřvětá tohoto typu, tzn., že na větě hlavní jsou závislé tři vedlejší věty stejného druhu: *To pak k tomu konci řekl, aby jeho*

⁴⁷ Grepl, M. - Karlík, P.: *Skladba spisovné češtiny*. Praha: SPN, 1986, s. 458.

⁴⁸ Tamtéž, s. 459.

zatvrdilé v ukrutnosti srdce svou přívětivostí obměkčil a, od tak nešlechetného skutku odvrátě, jeho ruce od bratrské krve neporušené zachoval a od hříchu přetěžkého vysvobodil 102; nebo *Mezi tím, snem libým zachvácen, vidí Rodičku boží, ana jej k bitvě pobízí, jemu radí a jisté vítězství nad nepřítelem připovídá* 153. Počínaje druhou vedlejší větou se hypotaktický prostředek neopakuje. První několikanásobná vedlejší věta je předmětná, druhá doplňková.

Nacházíme i souvětí pětivěté. Na několikanásobné předmětné vedlejší větě závisí však další dvě věty vedlejší (také předmětné): *Boleslav na to řekl, že tomu nikoliv nevěří, aby tak těžká zimnice tak snadno přestala, aniž neuvěří, leč toho sám zkusí* 126. Schematicky bychom mohly strukturu tohoto složitého souvětí znázornit vzorcem $H_1 \leftarrow (V_1 \leftarrow V_2 + V_3 \leftarrow V_4)$.

Podobně je tomu u vícevětých souvětí. Na větě hlavní je závislá několikanásobná věta vedlejší, která je dále rozvíjena vedlejšími větami jiného druhu: *Ta pobožnost jej k tomu přivedla, že jest z jara nočním časem, když jest všecko v utišení, pospíchával na své roličko s svým věrným služebníkem a každou noc, jak nejvíce mohl, zkopal; a rukama svýma výbornou pšenici rozsival, kterou potom dozralou skrytě žínával a vymlácel a, vymláčenou zemela, z ní oplatky aneb hostie pro mše svaté pekl a kněžím donášel* 75; Podobně celek: *Vypravuje napřed dotčená, v koleji pražské Tovaryšstva Ježíšova u svatého Klimenta nacházející se kniha, že jest svatý Václav, jak jest nejprv mluvíti počal, zvláštní moudrost na sobě ukazoval, s žádnými pacholaty žertovných rozprávek nemiloval, směšných básní neposlouchal, marných hříček a divadel nemiloval a nenásledoval, nýbrž do kostelů, jejichžto tehdáž v Čechách velmi málo bylo, jak nejdříve mohl, se ubíral a podle schopnosti svého mladistvého věku v paměť uvéstí se snažil věci v kostele čtené a zpívané* 44.

4.2.2 Hlavní věta je rozvita různými větami vedlejšími navzájem syntakticky nezávislými

Věta hlavní je dominující pro dvě samostatně závislé vedlejší věty. Nejčastější je takový větosled, při kterém jedna věta vedlejší stojí před větou hlavní a druhá za ní: *Jestliže jest pak někoho pro těžkost prohřešení od smrtelné výpovědi pro nastupování panstva a pro obyčejnou země spravedlnost vysvoboditi nemohl, přimlouval se za něho při právě a při paních, aby se jemu času popřálo prodlouženějšího k činění pokání a zповědi vykonání* 56; *A, když jest tu pobožnost podle zvyklého obyčeje doma, v pokoji vykonal, šel do kostela, aby se tam v tichosti a v pokoji tím prodlouženěji modliti mohl* 101. Nacházíme i takový případ, kdy je hlavní věta roztržena a na každé její části závisí jiná věta vedlejší: *Mezi jinými mnohými znamenitými ctnostmi, jimiž jest toto svaté kníže obdařeno bylo, byl duch prorocký, poněvadž od něho ne jedna věc předpověděná skutkem svým časem byla naplněna podle předpovědění* 88.

Tento typ složitého souvětí může mít četné varianty různého stupně složitosti. Tak např. na jedné nebo obou větách vedlejších mohou být závislé další vedlejší věty.⁴⁹ *Aby nejslavnější svatého Václava rod, z něhož nejpřednějších v Europě knížat posloupnost pochází, hned od samého počátku známý a patrný byl, věděti sluší, že jsou po smrti knížete Čecha a syna jeho Klena, kteří oba za času Konstantina Velikého umřeli, Čechové za kníže sobě zvolili syna Hledova Královce, z hradu Vládoře, v kraji žateckém ležícího, jménem Kroka, okolo léta 360, který potom bojoval proti Juliánovi Odpadlci a, spojice se s Markomírem Frankem, proti Gratinovi císaři vojnu vedl* 41. Přičemž první a třetí vedlejší věta jsou roztrženy a do nich jsou vloženy další věty vedlejší.

Jinou variantu představuje struktura, v níž je na hlavní větě závislá jedna nebo obě věty několikanásobné⁵⁰: *A hle, jak jsou truhlu aneb rakev otevřeli, tělo neporušené a líbeznou vůni z sebe vydávající našli, kteréž s velikou slavností a nevymluvným potěšením jak všech přítomných, tak zvláštním způsobem svatého Václava do Prahy přenáší a lidu k spatření v Praze předkládají* 85; *Mezi tím od své zvyklé pobožnosti, které se od svaté báby a od kněze Pavla vynaučil, nic neopouštěl zvláště v uctění nejsvětější svátosti oltářní, k jejížto poctivosti rád sám*

⁴⁹ Grepl, M. - Karlík, P.: *Skladba spisovné češtiny*. Praha: SPN, 1986, s. 459.

⁵⁰ Tamtéž, s. 459.

kněze ke mši svaté strojival, jim v kostele svatého Petra ministrovával, vodu, víno a světlo každodenně přinášival 45.

Modifikací této struktury jsou složitá souvětí, v nichž jsou jednotlivé věty několikanásobných spojení rozvity dalšími větami vedlejšími:⁵¹ *Mezitím pak, když jest svatý Václav byl svatý Lidmile poručený, správa české země poručena jest Drahomíře, matce jeho, kterážto jako druhá Jezabel a bratr jeho, ač mladší, jako Kayn, oba v ukrutnosti dospěli, záviděli jeho skutkům dobrým a cvičení spasitelnému a, jak mnoho na nich záleželo, s rovnými sobě snažili se jej od takového předsevzetí odvrátiti a jemu v začatém cvičení překážku učiniti* 48.

4.2.3 Strukturní základnou třetího podtypu je jedna věta hlavní a několik vět vedlejších řetězcově (postupně) na ní závislých,

tj. struktura, kde hlavní věta je bezprostředně dominující pro závislou (dominovanou) větu, ta se však současně chová jako dominující pro větu na nižší syntaktické úrovni a je "prostředníkem" závislosti věty nejnižší postavené na větě hlavní.⁵² Ze stylistických důvodů je toto souvětí nejčastěji tříčlenné nebo čtyřčlenné: *Anobřz i mohutský volenec se přiznal, že jest tehďáž, když jest se to dalo, neobyčejnou hrůzou byl naplněn* 64. Vedlejší věta se spojkou **když** (V₂) je bezprostředně závislá na vedlejší větě se spojkou **že** (V₁), v daném případě však V₂ nenásleduje až po V₁, ale je do V₁ vložena. Podobně věty: *Za ním panoval Neklan, o němž píší historici, že jest vojnu vedl s Karlem Velikým* 42; *Stalo se léta 1610, že při hodách a posezení mnohých vznešených a urozených pánův zmínka o svatém Václavu jest učiněna, při kteréžto zmínce našli se někteří, kteří svatého Václava od vojny vychvalovali* 60. První vedlejší věta je formálně vedlejší, ale významově je souřadně spojená s větou hlavní. Označuje se jako **nepravá věta vedlejší**. Spojovací výraz by bylo možno snadno nahradit souřadným spojením. Věty uvozené vztažným zájmenem **který** a **jenž** nevyjadřují vlastnost substantiva, k němuž se vztahují, nýbrž dále rozvíjejí děj, přinášejí novou informaci, popisují, jak děj pokračuje. Proto se někdy nazývají pokračovací. Mezi nepravé věty vedlejší se řadí i věty uvozené vztažnými příslovci **kde**, **kam** (viz níže).

⁵¹ Grepl, M. - Karlík, P.: *Skladba spisovné češtiny*. Praha: SPN, 1986, s. 459.

⁵² Hubáček, J. a kol.: *Čeština pro učitele*. Opava: Vade mecum Bohemiae, 2002, s. 265.

Rovněž můžeme vyhledat souvětí šestivěté: *Nejpřednější pak z týchž nešlechetníků, jenž Boleslavovi k vykonání toho vražednictví dopomáhali, byli Štyrsa a Hněvsa, z nichžto Hněvsa za odplatu své nepravosti dostal dědiny mezi Prahou a Boleslaví, kde jest sobě i dvůr vystavěl, jemuž obyvatelé blíží, majíce v nenávisti člověka vraždou sprzněného, jmeno dali Vrahbí, jako by řekl: 110.*

Grepl a Karlík vydělují v rámci tohoto podtypu složitého souvětí tři základní varianty „blokového“ zapojení vedlejších vět na sobě postupně závislých:

a) První vedlejší věta je obsahová (nejčastěji s funkcí předmětu nebo podmětu): *Stalo se pak to nejednou, že jest takové bití od hajného dobrovolně pro Krista podstoupil, aby tím způsobem v skrytosti chudým lidem v zimě dřívím posloužiti mohl 81.* Zde má první vedlejší věta funkci podmětu, v následující větě zastává funkci předmětu. *Jemuž ona odpověděla, že, jak jest na to místo přišla, tak rychle že jest zimnice pozbyla 126.*

b) První vedlejší věta je determinující (přívlastková): *Před kterýmžto oltářem sv. Vácslava stále lampa hoří, kterou jest na svůj náklad štědře fundirovati ráčil Vysoce urozený pán, pan Jaroslav hrabě z Martinic, českého království nejvyšší purkrabí, když jest od velebného pána Jana z Ašenfeldu, hlavního kostela pražského probošta, z Říma se navracujícího, o takových slavnostech a počtech, které se sv. Vácslavu v Římě dějí, vyrozuměl 137.*

c) První vedlejší věta je příslovečná (s funkcí příslovečného určení).⁵³
Tento typ neevidujeme.

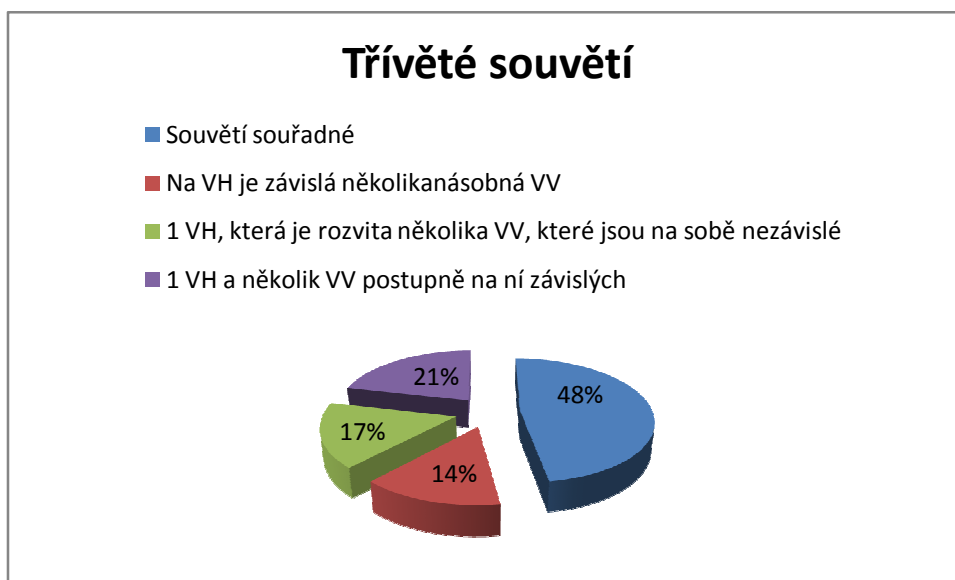
První dva případy jsou opravdu nejfrekventovanější, ne však ojedinělé. Podařilo se nám vysledovat i vedlejší větu **přísudkovou**, která se vyskytuje velmi zřídka: *Anobrž taková byla pobožnost tohoto císaře k tomu svatému, že jest mnohým městům a ouřadům jeho obraz ze erb ustanovil, jakož se podnes spatřuje na pečeti Vysoce velebného pána probošta pražského a měst jemu a velebené kapitole poddaných i jiných 135.*

⁵³ Grepl, M. - Karlík, P.: *Skladba spisovné češtiny*. Praha: SPN, 1986, s. 461.

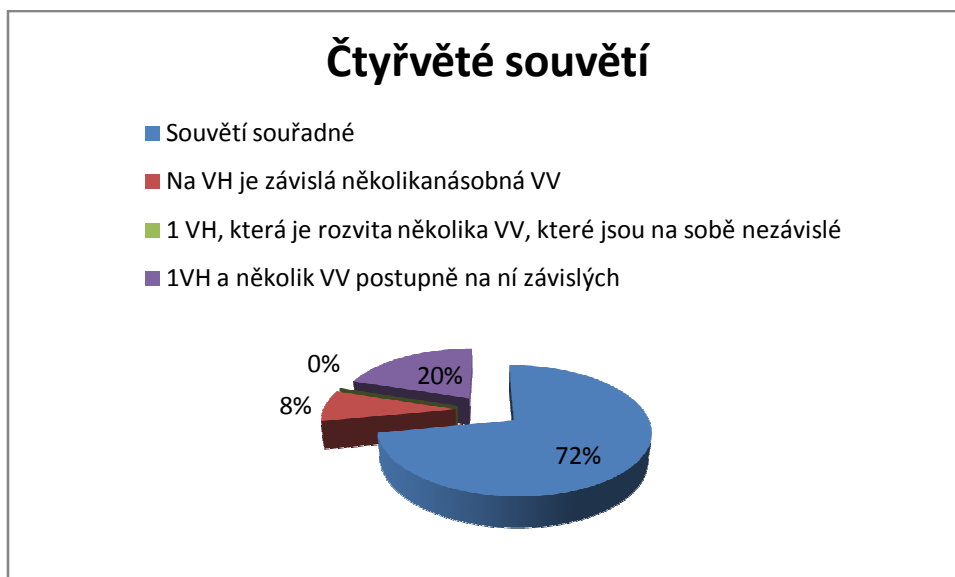
Blok řetězově závislých vedlejších vět může stát k hlavní větě také v antepozici: *Nebo, jestliže ta některá krůpěje krve mučedníka božího tak slavná a tak trvanlivá jest, že se ani zatřít nedá, ač ještě porušení podrobená, což bude s celým oslaveným tělem a krví v něm zůstávající 109?*

4.2.4 Frekvence výskytu jednotlivých typů podřadného souvětí

4.2.4.1 V rámci třívětého souvětí

4.2.4.2 V rámci čtyřvětého souvětí

Tří- a čtyřvětá souvětí tvoří v rámci složitého souvětí nejpočetnější skupinu, proto graficky znázorňujeme frekvenci výskytu jednotlivých typů podřadného souvětí právě v jejich rámci.

4.3 Klasifikace souvětí souřadného

4.3.1 Složitě souvětí tvořené výhradně hlavními větami

Složitě souvětí tvořené výhradně hlavními větami má povahu souvětí koordináční skupiny, mezi větami je parataktický typ spojení. Většinou není možno měnit pořadí vět, protože věty jsou uspořádány podle významových poměrů, případně podle časové následnosti:⁵⁴ *Postního času čtyřicetidenního, od církve svatě ustanoveného, nočním časem z své postele dosti tvrdě vstával a sám s svým věrným Podivínem chrámy Páně bosýma nohama navštěvoval a tu svou duši a sobě svěřený lid Bohu všemohoucímu s pláčem poroučel, snášeje s radostí přísnost zimy a sněhu studenost i kamení ostrost až do vyvedení a vyprejštění krve z lejteck i z noh* 78. Podobně i celek: *Bez prodlení tedy do Budče slavné posly vysílají a kníže Václava od učení odtrhují a bezděk odlučují a na stolicí otcovskou knížecí dosazují* 47.

U některých případů váháme, zda je hodnotit jako souvětí, nebo zda se jedná o několikanásobný přísudek. Hranice bývá často nejistá. Pokud jde o synonyma nebo výrazy se společným rozvitím, přikláníme se spíše k druhé variantě, tj. chápeme je jako několikanásobný větný člen. *On svý služebníky modliti se a v Bohu plesati vyučoval a je k pobožnosti vedl a napomínal, ne jako pán, ale jako otec v tom se chovaje* 88.

Mezi větami je ve většině případů poměr slučovací. Věty se řadí vedle sebe za použití slučovacích spojek **a**, **i**, popř. jsou spojeny **asyndeticky**: *Jehož potom česká země s velikou radostí za svého zástupce a patrona při rozličných příhodách poznala a vděčně i tehďáž uctila i podnes ctí a takto pozdravuje* 42.

Tento typ souvětí je většinou třívětý, popř. čtyřvětý. Výjimku tvoří souvětí skládající se z osmi vět (pokud nepovažujeme žádný z přísudků za několikanásobný): *Brzy potom spravedlivá pomsta boží přísně na týž vražedníky a jejich společníky dokročila; někteří z nich od d'áblů posedlí, svého se stínu bojíce, do hlubin vod se metalí a tak se topili; jiní, s smyslem se pominouce, do cizích krajin zutíkali a více se nenavrátili, **ano ani** nikdež jinde nejsou více spatřeni; někteří, těžkými nemocmi a bolestmi obtíženi, jsouc lidem v ošklivosti, bídě svůj život konali a dokonali* 109. I zde jsou věty ve většině případů spjaty poměrem

⁵⁴ Hubáček, J. a kol.: *Čeština pro učitele*. Opava: Vade mecum Bohemia, 2002, s. 262.

slučovacím, výjimku tvoří vztah mezi pátou a šestou větou. Zde se jedná o vztah stupňovací, který je realizován pomocí spojovacího výrazu *ano ani*.

V několika případech se v legendě můžeme setkat s větami s elipsou spony, tzn. s vynecháním výrazu, který by jinak do větné struktury náležel. Elidovaný výraz se neuvádí, protože je zřejmý z kontextu, popř. ze zkušenosti mluvčího a adresáta:⁵⁵ *Veliký byl svatý Václav u Boha i u lidí v svém dětinství, větší v mládenectví, největší při smrti a po smrti* 87. Vynecháním spony se ztrácí pouze neplnovýznamová složka věty, plnovýznamové výrazy zůstávají.

4.3.2 Vedlejší věta je závislá na všech větách hlavních (determinuje všechny věty hlavní).

Sotva pobožná panna ta slova propověděla, ejhle, Václavka, zívnuoc, oči otvírá a plačící hlasem dosti patrné znamení svého obživení všem přítomným vydává 123. I tady nacházíme eliptické souvětí: *Za ním postupoval sv. Vojtěch v biskupském oděvu, potom sv. Prokop, nesa opatskou berlu v ruce, naposledy šlo pět bratrů mučedníků z řádu sv. Benedikta, k nimžto obrátě se sv. Václav, řekl* 141. Toto souvětí není úplně jednoznačné. Nepravá věta vedlejší se může vztahovat jak k celku hlavních vět, tak pouze k poslední větě. Vedlejší věta závislá na všech větách hlavních je v prvním případě časová, u druhého souvětí se jedná o vedlejší větu přívlastkovou. Věty hlavní vstupují výhradně do slučovacího poměru. Tato souvětí se v textu vyskytují velmi zřídka, uvádíme veškeré nalezené doklady, tj. dva.

⁵⁵ Hubáček, J. a kol.: *Čeština pro učitele*. Opava: Vade mecum Bohemiae, 2002, s. 242.

4.3.3 Vedlejší věta je závislá pouze na jedné ze spojených hlavních vět

Sama může být buď několikanásobná, nebo postupně rozvíjená: *Kněží k němu přicházející někdy z toho, co měli, obírali, někdy také i těžce zbili 48; I ukázal se jí svatý Václav rovně v té podobě, v které jest jeho před tím živého viděla, a, vztáhna na ni ruku, jí požehnal 126.* Věty hlavní jsou opět ve většině případů spjaty slučovacím poměrem.

Nacházíme zde také poměr odporovací. Typická odporovací spojka je **ale**: *Jest kov nápodobný k mosazu a k zlatu, ale, jaký by vlastně byl, věděti nelze 74; Zbloudili na té cestě jednou, ale od nějakého nad lidské přirození vznešenějšího pocestného jsou ihned zase na cestu uvedeni, kteréhožto oučinku památka podnes se na mramoru vytesaná a nad dveřmi kostelními postavená v Celli spatřuje 151.* Druhé souvětí však obsahuje nepravou větu vedlejší. Tu zahrnuje i níže uvedená konstrukce: *Z té příčiny pan Oldřich z Rožemberka nemeškaje pojal s sebou pět set mužů jízdných a do Žebráku k legátu papežskému odjel, kdežto, vyvrhna z sebe dokonale všeliký jed kacírstva a husitského bludu, k samospasitelné víře s svědectvím pravého pokání zase se navrátil 132.* V dalších případech je užitá formace **naproti tomu pak**: *Měl svatý Václav železný kabátek a pod ním na holým těle žini na sebe oblečenou a šavli aneb palaš dosti krátký, když na plac vycházel, naproti tomu pak Radislav v plném kyrysu, s kopím a dlouhým mečem vystupoval v přítomnosti obojího vojska, spořádaného a patřícího na nové divadlo 59.* Mezi hlavními větami nastává poměr konfrontační, který někteří lingvisté volně přiřazují k poměru odporovacímu.

Také zde evidujeme eliptická souvětí: *Potom Mnáta; po něm Vojen, kníže výborné, který jest Staré město pražské vystavěl 42.*

Třívětá souvětí tohoto typu jsou v knize velmi hojně zastoupena. Nespočet příkladů bychom mohli uvést i u čtyřvětých souvětí: *Tím způsobem v čas vína sbírání na podzim tajně přicházel na vinici, kterou sám svýma rukama vysadil, a hrozny dobře vyzrálé sebrav a domů odnesa, je sám vypresoval a potom dobře vystálé a vyčištěné do nejbližších kostelů pro mše svaté rozdal 75; Nedbal on marnou jemu chlácholící lidskou chválu; nekochal se v jestřábích a těm podobným loveckých pracích aneb v vyžlatech a chrtích, jimiž se zvěř kratochvilně honí,*

aniž jest kejklíře a jejich hry sobě obdivoval 89. Poměr mezi větami hlavními je opět nejčastěji slučovací. Vedle souřadící spojky **a** a její kombinace s příslovcem (**a**) **potom**, nacházíme ve funkci slučovacího prostředku spojku **aniž** (viz výše) a odkazovací zájmeno **ten**, které rozvíjí obsah některého členu první věty: *Mezi jinými ukrutníky byl nejznamenitější v své ukrutnosti nějaký Plahoj, Drahomířin miláček, od Drahomíry za soudce aneb rychtáře Pražanům vystavený; ten nočním časem do domů křesťanských mocně se vedrával a dobýval a, koho z křesťanů napadl, ukrutně mordoval* 50.

Nalézáme také poměr stupňovací ($H_1 \vee H_2$). Jako spojovací prostředek se používá jednoduché **ano**: *Hrot pak té korouhve sv. Václava podivným a nevýmluvným způsobem v povětří se stkvěl a třpytil, ano, kam jest se koliv s tou korouhví pan Jaroslav Berka, tehdejší českého království nejvyšší purkrabí, obrátil, tu nepřátely k náhlému a strašlivému utíkání přiváděl; zatím z českého vojska (v té tak ukrutné bitvě a Uhrům krvavě smrtelné) ani jeden člověk, ano ani kůň ani k zranění, mnohem pak méně k usmrcení nepřišel* 141. Příslovce **zatím** pravděpodobně funguje ve vztahu odporovacím ($H_2 \times H_4$).

Výjimku tvoří ani souvětí pětivětá: *Po času prodloužilém přenešeno jest to tělo služebníka božího s velikou pobožností do Prahy do kostela sv. Víta a v kapli sv. Václava, jeho nejmilejšího knížete a našeho patrona, pohřbeno jest zvláštním soudem božím, aby všem v známost vešlo, jak jest musil za svého života věrným komorníkem svého knížete býti, poněvadž jest zasloužil i po smrti s ním v jednom pokoji bydleti a odpočívati* 106. Uvedené souvětí nabízí dvojí interpretaci. Někdo si může myslet, že vedlejší věta je závislá pouze na jedné ze spojených vět hlavních, někdo jiný se však může domnívat, že se jedná o vedlejší větu závislou na všech větách hlavních. Připouštíme obě vysvětlení. Jiným zajímavým příkladem je následující souvětí: *Po vykonání slavnosti dal Boleslav vlídně k sobě biskupa pozvati, ale biskup nechtěl do domu jeho jíti a pravil, že by byl ani do Prahy nepřijel, kdyby mu to od svatého Václava nebylo poručeno* 127. V obou dvou případech je vedlejší věta postupně rozvíjena.

U pětivětého souvětí se opětovně opakuje slučovací, stupňovací a odporovací poměr za použití nejběžnějších slučovacích, stupňovacích a odporovacích spojek.

Šestivětá souvětí jsou také hojně zastoupena. Uvádíme několik vybraných příkladů: *Zatím třetího dne sněmu do sněmovnice vchází české kníže a všechna knížata podle vyřčení císařového na svých místech nepohnutelně pozůstávali; ale císař, mocí nebeskou přestrašen, sám mezi jinými povstal a, kníže české za ruku drže, na jeho místě aby se posadil, žádal, čemuž se všekna knížata divili* 63 (jde o větu pokračovací); *Milostivý kníže, již déleji mlčeti nemohu, ale musím sobě při V. K. M. stěžovati, že mi se veliká škoda skrz někoho děje v dříví, které jsem pro dvůr V. K. M. přichystal, jehožto šlépěje, ač často na sněhu znamenám, však jeho nižádným způsobem dopadnout nemohu* 79. Vedlejší věty závislé na větě hlavní jsou postupně rozvíjeny. Co se týče poměrů, kterými jsou spjaty věty hlavní, i zde se uplatňují stejné tendence jako v předchozích souvětích.

Sedmivětých souvětí se v textu nachází také nespočet. Za všechny uvedme alespoň jeden příklad: *A tak se vskutku stalo, nebo již přes sedm let jeho svaté tělo tam složené zůstává a u veliké počestnosti od celého království se chová a naději vede, že to předpovědění svatého Václava i na potomní budoucí časy neproměnitelně zůstane a to přesvaté tělo že pro obhájení své milé vlasti, pro kterou jest v životě tak mnoho pracovalo, tu až do skonání světa zůstávati bude, aniž se kam jinam přestěhovati dopustí* 69.

Závislé věty vedlejší jsou různého druhu. Nacházíme vedlejší věty:

Přívlastkové - *Kostely tedy a školy neprodleně otvírati, spálené a zbořené opravovati poroučí, kněžstvo a duchovní, které v blízkých krajinách pro ukrutné protivenství synů Belial sem i tam v rozptýlení pozůstávalo, s velikou uctivostí povolati velí* 53.

Předmětné – *Ano, muž podivné lásky, sám na svých ramenách dříví nosíval a je před dveřmi chudých vdov v noci tajně skládal; z té příčiny na to se pilně vyptával, v kterých by domích chudičké a opuštěné vdovy zůstávaly* 57; *Léta 1347 Karel Čtvrtý císař stěny v kaple svatého Václava drahým kamením pěkně dal ozdobiti a jako povlíci; rovně toho času nařídil, aby se česká koruna udělala a, odjížděje sám do Moravy, tu věc k vyřízení své manželce Blance, sestře krále franckého, poručil* 119.

Přísllovečné

časové – *Naposledy, když jsou se již přes hory přepravili, spatřují Cellu; tu všickni, a zvláště markrabě s svou manželkou, nevýmluvnou radostí s potěšením jsou naplněni* 152;

měrové – *A, spatřiv svého knížete tělo, pokřik nemalý způsobili; tu teprva takové shoučení lidu se stalo, že se vypraviti nemůže* 118;

příčinné – *Po vykonání těch svých pobožností na svou hospodu se vrátil a, poněvadž jest se noc již byla přiblížila, dal se na malé odpočinutí, položiv se na lůžko* 101.

přípustkové – *Což vida císař, ačkoliv jest se proto nemálo zkormoutil, nicméně, znamenaje v tom vůli boží, poručil to svatého Víta rameno pobožnému knížeti vzíti a mnohými jinými dary obdařenému do vlasti se navrátiti dovolil* 68.

Doplňkové – *Provincia Páterů františkánů bosáků v těchto krajinách nazývala se někdy Provincia neb Krajina svatého Václava, jakž svědčí jejich historikus Gonzaga, a obsahovala v sobě 49 klášterů* 133.

4.3.4 Na každé větě hlavní je závislá nějaká věta vedlejší nebo blok vedlejších vět

U třívětých konstrukcí logicky nenevidujeme ani jeden příklad. Zato čtyřvětá souvětí tohoto typu jsou velmi častá: *Kdokoliv křesťana zabil, žádné za to pokuty a trestání nenesl, jestliže jest pak někdo z křesťanům, třeba násilí se bránící a spravedlivě, pohana zabil, deset křesťanů za jednoho pohana umřít musilo* 50; *A stalo se skoro, jak sobě Uhři vinšovali: nebo král český, ubezpečiv se na příměří, své vojsko sem i tam rozpustil, takže jest ho sotva desátý díl tu při sobě v ležení měl pohotově* 140. V tomto případě se také ve valné většině setkáváme s poměrem slučovacím a odporovacím: *Kterýžto obraz, ač jest od sedláka do jeho domu aneb do kostela svatého Václava několikrát donešený, však tam nezůstal, nýbrž vždycky na to místo, kde jest byl nalezen, zase se navrátil* 74.

Rovněž nacházíme eliptické věty, opět je elidováno sponové sloveso: *K císaři zmužilou a udatnou poslušnost s uctivostí příslušnou, k Bohu pak vroucnou*

pobožnost a neporušenou lásku zachováváje, odevzdal podle vyměření evangelického, co jest božího bylo, Bohu a, co císařovského, císaři 87.

Mnoho dokladů lze uvést i v případě souvětí skládajícího se z pěti vět: *Nebo, když, jsa na sněm povolany, podle svého obyčeje přes celou noc kostely obcházel a nad to všecko ráno ještě v navštěvování nemocných, v spomáhání chudých, při modlení v kostele (z něhož nikdy nevycházel až po vykonání všech mší svatých), tak dlouho se pozdržel, že všecka knížata říšská, jsouc již shromážděna, za dlouhou chvíli na něho očekávati musili; z kteréžto příčiny jsa císař k hněvu popuzený, takto zjevně prohlásil: 63. Opět se setkáváme s elipsou: *Jeho když jest král spatřil, velikým strachem byl naplněn; nicméně, upamatovav se drobet a smělosti něco zase nabyv, tázal se (ač s hrůzou), kdo to byl a proč a od koho tak ukrutně raněný 143?**

Toto uspořádání vět hlavních a vedlejších je charakteristické i pro souvětí šestivěté. Eliptické věty nejsou ani v tomto případě výjimkou: *A, ač jsou ne všichni znamenali, co by předobré kníže tím mínilo, Podivín však, maje tu cestu v podezřelosti, všelijak se vynasnažoval, aby svaté kníže od ní odvésti mohl; ale darmo, poněvadž již na své mysli muž boží byl ustanovil svůj život Kristu Pánu skrz smrt posvětití a obětovati 96.*

Vícevětá souvětí mají již velmi spletitou vnitřní strukturu: *Mezi jinými znamenitými té zvláštní pobožnosti, kterou jest měl Karel Čtvrtý císař k svatému Václavu, bylo i to znamenité, že jest pod jeho ochranu odevzdal to největší a nejhlavnější pražských škol učení, to jest Akademii, kterou jest štědře důchody nadal a zaopatřil a tak zvelebil, že jest se v ní netoliko z českého království, ale také z cizích zemí nemalý, než veliký počet z učenců vynacházel; ano pokládá se, že samých cizozemců načteno bylo jednoho času, když jsou z Prahy vycházeli, nejméně 24000, někteří kladou 40 tisíc, což se zdá poněkud k víře nepodobné; a, poněvadž se dokládá, že jest českých a domácích učenců aneb žáků více bylo, bylo by se musilo přes 80 tisíc samých akademických studentů aneb žáků (krom těch, kteří se ještě v nízkých školách cvičili) v Praze vynacházeti 134.*

Jako u předchozího typu i zde se setkáváme s širokou škálou vedlejší vět. Zaznamenáváme skoro všechny druhy. Neuvádíme celé souvětí, jen jeho určitou část. Nacházíme tyto vedlejší věty:

Podmětné – *Kdokoliv křesťana zabil, žádné za to pokuty a trestání nenesl, ...* 50.

Přívlastkové - *...mrtvé, o kterých se dověděti mohl, sám osobně k pohřbu doprovázel* 57.

Předmětné - *...poručil, aby do jeho šlépějí šlapal...* 78.

Přísluvečné:

místní – *Kde jest se koliv kdy zahostil, vsudy a vždycky vězně v žalářích, nemocné v špitálích navštěvoval a je těšil...* 57;

časové – *A, když jest již na místo popravení přišel, upamatoval se jako v okamžení na tu potupu...* 60;

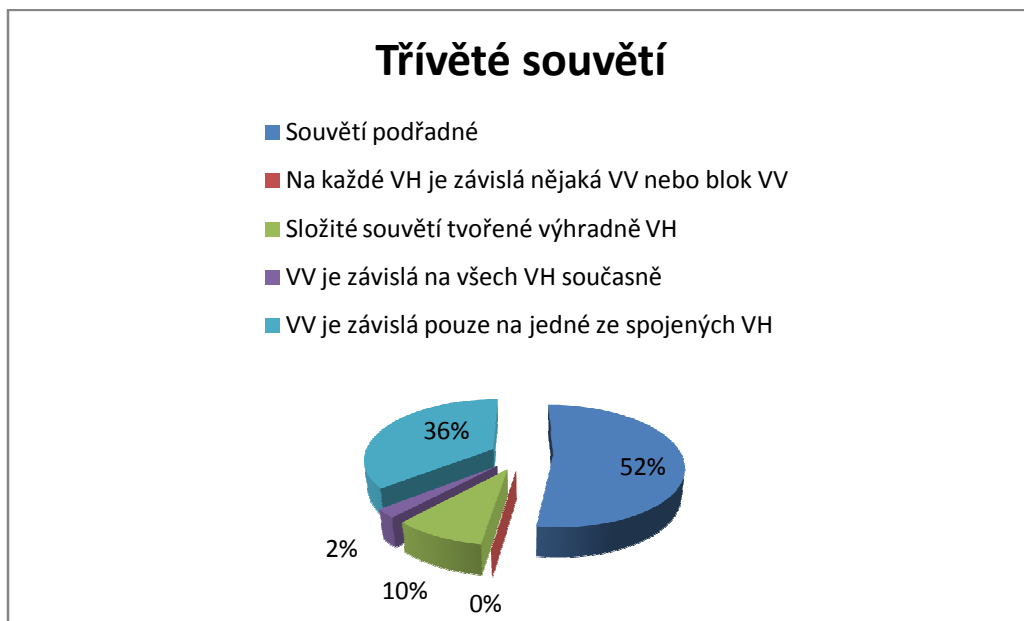
podmínkové - *...jestliže jest pak někdo z křesťanů, třeba násilí se bránící a spravedlivě, pohana zabil, deset křesťanů za jednoho umřít musilo* 50;

měrové – *...usilovali svatého Václava o jeho panství připraviti a tak dalece přišli v tom svém zlém předsevzetí, že jsou směli proti svatému Václavu a jeho panstvu do pole vojenským a nepřátelským způsobem vytáhnouti* 58;

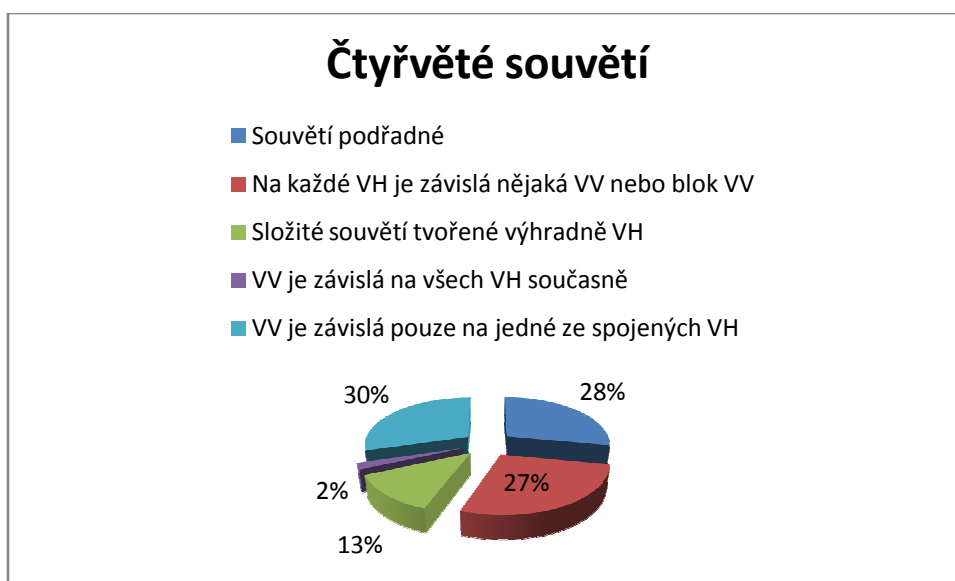
přípustkové – *Kterýžto obraz, ač jest od sedláka do jeho domu aneb do kostela svatého Václava několikrát donešený, však tam nezůstal...* 74.

4.3.5 Frekvence výskytu jednotlivých typů souřadného souvětí

4.3.5.1 v rámci třívětého souvětí

4.3.5.2 v rámci čtyřvětého souvětí

4.4 Klasifikace souvětí z hlediska počtu jeho vět hlavních

V této kapitole diplomové práce klasifikujeme složité souvětí na základě počtu vět hlavních. Snažíme se vybírat příklady, které nebyly dosud zmiňovány, avšak v některých případech se opakování nevyhneme.

4.4.1 Souvětí, kde je pouze jedna věta hlavní

Složité souvětí, které obsahuje jen jednu větu hlavní, nazýváme **podřadné**, neboli **hypotaktické**. „*Hypotaxe je takový typ spojení vět, při němž se věta (propozice) stává součástí jiné věty, tzn. začleňuje se do jejího rámce jako větně vyjádřený člen.*“⁵⁶ To znamená, že začleněná věta je syntakticky závislá na své řídící větě. Přičemž řídící větou může být jak věta hlavní, tak i věta, která je už sama závislá. Mezi závislou a řídící větou nastává syntaktický vztah dominance.⁵⁷

K základním hypotaktickým spojovacím prostředkům v souvětí patří:

1. Podřadící (hypotaktické) spojky, např.

že: *Kterýžto, vida se uzdraveného i svou manželku, poznal, že jest mu tak dobrou novinu sám sv. Václav u vidění přinesl a že se to jemu i jeho milé manželce stalo skrz přičinění a jednání Panny Marie* 151. U druhé, eventuálně další věty se spojky často vynechávají: *Z čehož se zavříti může, že jest Drahomíra v čas usmrcení svatého Václava ještě živa byla a teprve potom, od země pohřžena jsouc, zahynula* 127.

aby: *Nebo milosrdný Pán, chtěje svého služebníka zásluhy zvelebiti, počal zázraky okolo něho a sním působiti, aby se tudy zlých nešlechetnost zahanbila, aneb k činění pokání bohaprázdná srdce obrátila* 108.

když: *Když tak v tom cvičení knížecí mládenec vždycky chvály hodný trvá dnem i nocí, otec jeho pobožné a dobré paměti z toho světa prostředkem časné smrti sešel, k věčné, jak naděje vede, odplatě* 46.

poněvadž: *K snadnějšímu pak dosažení toho činil sobě přátely z mamonu, poněvadž hned z rána nemálo potřebných k němu se scházivalo a od něho almužnou darováno bývalo* 90.

⁵⁶ Hubáček, J. a kol.: *Čeština pro učitele*. Opava: Vade mecum Bohemiae, 2002, s. 257.

⁵⁷ Tamtéž, s. 257.

ačkoli: *Ačkoli jest sv. Vácslav svůj květ panické čistoty s sebou do hrobu uvedl, nicméně Pán Bůh všemohoucí jeho příbuzenství a krevnost takovou slávou a plodností rozmnožiti ráčil, že jest z té jeho a svaté Lidmily krve císařské, královské a knížecí znamenité plemeno pošlo 157.*

Uvádíme výčet nejběžnějších hypotaktických spojek, v textu se samozřejmě vyskytují i jiné. Hypotaktické spojovací prostředky nejsou větnými členy příslušné vedlejší věty.

2. **Vztažná zájmena**, např.:

který (v různých obměnách): *Před kterýmžto oltářem sv. Vácslava stále lampa hoří, kterou jest na svůj náklad štědře fundirovati ráčil Vysoce urozený pán, pan Jaroslav hrabě z Martinic, českého království nejvyšší purkrabí, když jest od velebného pána Jana z Ašenfeldu, hlavního kostela pražského probošta, z Říma se navracujícího, o takových slavnostech a poctách, které se sv. Vácslavu v Římě dějí, vyrozuměl 137.*

jaký: *Věc k víře podobná jest, že jest na potom mnohem vroucnější ctitel byl převelebné svátosti, vida, z jakého nebezpečenství skrze poctění té jest podivně vytržen a při životě zachován 92.*

jenž: *Ejhle lékař nebeský, jenž ve všech nemocech protivného nemoci užívá lékařství, i na tomto těle svatém (jenž tři léta bylo v zemi zavřeno a zakopáno beze všeho koření a vonných mastí), neporušené [je]zachovaje a rozsekaným oudům zase celistvost, ranám pak zdraví navrátě, svou božskou moc hojně dokázati ráčil 121!*

co: *A tak se skutečně vyplnilo, co jest ukrutný vrah svatému rytíři (ač jiným oumyslem) byl připověděl, že jemu dnes lepší hody, než včerejší byly, přistrojí 104.* Jedná se o vedlejší větu podmíněnou, která má „specifické obojaké postavení, neboť podmět jako větný člen je ve vztahu k přísudku vlastně syntakticky nadřazen (bráno úzce gramaticky), je dominující, nikoliv dominovaný, vyžaduje shodu přísudku.“⁵⁸

kterak: *Všichni pak Čechové, z té bitvy se navracující, vypravovali, kterak jsou při počátku potýkání v strachu byli a kterak jsou potom podivným způsobem srdce zmužilého a smělosti nabyli 141.*

⁵⁸ Hubáček, J. a kol.: *Čeština pro učitele*. Opava: Vade mecum Bohemiae, 2002, s. 257.

ana: Mezi tím, snem libým zachvácen, vidí Rodičku boží, ana jej k bitvě pobízí, jemu radí a jisté vítězství nad nepřítelem připovídá 153.

3. Vztažná příslovce:

odkud: Odkud jest se pak ta těch lidí pobožnost k svatému Václavu ponejprv začala, aneb z jaké příčiny ta studnice jemu k poctivosti obětována a odevzdána jest, pro velikou prodloužilost času věděti se nemůže 155.

Jiná vztažná příslovce se u složitých souvětí pouze s jednou VH nevyskytují.

Vztažná zájmena a příslovce zůstávají, na rozdíl od podřadicích spojek, větnými členy příslušné věty vedlejší, a to i přesto, že se jim začínají funkčně vyrovnávat.

Vedlejší věty mohou být umístěny vzhledem ke své dominující (řídící) větě nejen v postpozici, ale také v antepozici či interpozici jako tzv. věta vložená. Toto tvrzení dokazují výše uvedené příklady, neboť v nich lze dohledat všechny tři zmiňované pozice vět vedlejších.

V rámci dominující (řídící) věty se mohou vyskytovat také **odkazovací slova**, zejména odkazovací zájmena a příslovce. Dají se rozdělit na tři skupiny:

1. **Odkazovací výrazy, které „naznačují (předznamenávají) pádovou formu té valenční pozice, která je obsazena následující (zvl. spojkovou) vedlejší větou.** Tímto pádovým ukazatelem bývá významově prázdné *to*, které samo neplní funkci větného členu:⁵⁹ *I o to jednal dotčený Boleslav při Jeho Svatosti papežské, aby česká země svého biskupa vlastního měla a kostel svatého Víta na Hradě pražském aby byl za hlavní téhož biskupství vystaven a vyhlášen 128.*
2. **Charakter odkazovacích výrazů mají i některá příslovce, která buď zesilují, anebo jinak modifikují význam spojovacích výrazů.**⁶⁰ *Sotva na otcovskou stolicí dosedl, hned žaláře po všem svém knížectví, aby nikdo z křesťanů snad skrz křivé obžalování nátisku a trápení nesnášel,*

⁵⁹ Hubáček, J. a kol.: *Čeština pro učitele*. Opava: Vade mecum Bohemiae, 2002, s. 259.

⁶⁰ Tamtéž, s. 259.

zkaziti, šibenice bořiti a všechny nástroje k trápení sloužící na nic uvéstí poručil 56.

3. **Další typy odkazovacích výrazů „vznikly z předložkového spojení s významově prázdným *to*.** Některé z nich se zatím píšou zvlášť, některé už splynuly a píšou se dohromady: *na to, za to, proto, přesto, kvůli tomu* apod. Tyto výrazy se v našem textu nevyskytují.

Zvláštním případem na pomezí parataxe a hypotaxe jsou věty, které jsou formálně připojeny hypotakticky, avšak významově vytvářejí souvětí parataktického typu. Jsou to tzv. **nepravé věty vedlejší**, podrobněji o tom pojednáváme v kapitole č. 5.

Souvětí, které obsahuje pouze jednu hlavní větu, je většinou **tří- nebo čtyřvěté**. Avšak nacházíme i **pěti-, šesti-, sedmi-, devíti- a desetivěté podřadné souvětí**. Devíti- a desetivěté podřadné souvětí zmiňujeme již na str. 39 v podkapitole 4.2.1, zde tedy uvedeme podřadné souvětí sedmivěté: *Vidouc pak, že, drhnouce jí s hlavy rouchu, na krk zadržují, ponížene a snažně jich prosila, aby ji tím způsobem a tou suchou smrtí neusmrcovali, nýbrž raději, aby jí hlavu sřali aneb jiným jakýmkoliv způsobem krev z ní vycedili, tak aby mohla pro Krista Pána krev svou vylíti, pro niž jest on krev svou nevinnou tak štědře vycediti ráčil 84.* Souvětí obsahuje jen jednu větu hlavní a šest vět vedlejších, přičemž první věta vedlejší je závislá na polovětné konstrukci.

4.4.2 Souvětí se dvěma hlavními větami

Složitě souvětí, které obsahuje dvě a více vět hlavních, nazýváme **souřadné**, neboli **parataktické**. „*Parataxi se míní takový typ spojení, při němž spojované členy nebo celky jsou na téže syntaktické úrovni, tvoří tedy koordinační skupinu.*“⁶¹ Parataktické souvětí musí obsahovat alespoň jednu dvojici hlavních vět, na počtu případných vedlejších vět nezáleží.

⁶¹ Hubáček, J. a kol.: *Čeština pro učitele*. Opava: Vade mecum Bohemiae, 2002, s. 253.

K typickým parataktickým spojovacím prostředkům patří:

1. **Souřadící (parataktické) spojky**, např.:

a: *Všechny tedy křesťany z ouřadů a povinností sházela a na místo jich pohanské lidi ukrutné a křesťanské krve velmi žíznivé dosázela tak, aby křesťanům při soudech a rozepřech žádného outočiště, žádného práva a žádné pomoci nepozůstávalo* 49.

ale: *Nechtěl jíti biskup, maje v nenávisti vraha; ale svatý Václav ho, zjevíc se mu, aby nicméně se tam vypravil, napomenul* 127.

popř. **asyndetické spojení:** *Divil se jeho mistr takovému vtípu a schopnosti učedníka, divili se spoluučedníci tak hojnému prospěchu, pravíce, že jest se na něm naplnilo propovědění svatého Davida, řvoucího: 45.* Bezspoječné spojení přichází v úvahu tam, kde je významový poměr mezi větami dostatečně zřetelný z jejich propozičních obsahů.

Souřadící spojky nejsou součástí žádné z vět, i když zdánlivě (intonačně a většinou i graficky) náleží do druhé věty. Nejsou pochopitelně ani jejich větným členem.⁶²

2. **Lexikální prostředky**, např. zdůrazňovací příslovce typu:

zatím: *Drahomíra tedy, jako by tomu zlému přítrž učiniti chtěla, poručila všem Pražanům zbroj na rathouz snésti, zatím však hned zase pohanům zbraň dovolila, takže opět, jsouce od nich křesťané nenadále zachvácení, mnozí zbiti a zmordováni jsou* 50. V tomto případě je příslovce **zatím** kombinováno s odporovací spojkou **však**.

Tento typ souvětí je typický pro **tří-, čtyř-,** ale i **vícevětá souvětí**. To, že je tento typ charakteristický i pro vícevětá souvětí, demonstruje následující příklad: *Muž výborný, Bohu milý a lidem vždycky příkladný, tak se o rozmnožení víry křesťanské horlivě staral, že jest pohanské, odkudkoliv k sobě přivedené děti štědře vyplácel a je služebníkům církevním k vycvičení odevzdal: zvláště pak to činíval před nastávajícími velikonočními svátky, aby sobě způsobil syny zalíbené na ten*

⁶² Hubáček, J. a kol.: *Čeština pro učitele*. Opava: Vade mecum Bohemiae, 2002, s. 254.

den, které církve, svatá máť, na týž den v Kristu znovu zrozuje 54, s větným vzorcem $H_1 \leftarrow V_1 + V_2; H_2 \leftarrow V_3 \leftarrow V_4$.

4.4.3 Souvětí se třemi hlavními větami

Tato kategorie zahrnuje **třívěté souvětí** tvořené výhradně větami hlavními, např.: *Svatý Václav tak na zem padlého zase pozdvihuje a k políbení pokoje připouští a jemu Kouřím město se vším k tomu příslušenstvím až do smrti k volnému užívání jako dědičnému pánu dává 60; Ten panoval až do léta Páně 499 a své panství k bavorské a míšenské straně rozšířil a spolu s Libuší Prahu založil 41. Věty se vedle sebe řadí za použití nejběžnější slučovací spojky **a**.*

Tento typ souvětí se nachází také u **čtyřvětého souvětí**, které se skládá ze tří vět hlavních a jedné věty vedlejší: *Zaznělo ihned larmo a s velikou udatností celé vojsko, jež obraz nejsvětější královny předcházela, na nepřítel se valilo a, s ním bitvu svedouc, v málo kolikasi hodinách nad ním vítězství obdrželo 153.*

Dále se s tímto typem souvětí setkáváme u **pětivětého souvětí**: *A, když již odjítí minil, v tom hajný přispíše dopadl jej a, nemilosrdně za vlasy popadna, jej na zem povalil a tu kyjem tak hrozně zbil, že jest mu po všem těle velké modřiny zdělal 80.*

Nacházíme i **šestivětá souvětí**: *A sice nábožný kněz Pavel na tom dosti neměl, aby Václava ve dne vždycky při sobě měl, ale i v noci, chtěje ho blíže sebe míti, jeho lůžko podle svého postavití poručil a mnoho jak večer, tak před svítáním, když Václav ještě spal, před Bohem ponížený se modlival, aby Bůh to mladé kníže Duchem svatým a všelikými ctnostmi knížeti potřebnými k spasitelnému české země spravování naplniti a obdařiti ráčil 44.*

Výjimku netvoří ani **souvětí sedmivětá**: *Mezi jinými pak dary a milostmi, jimiž jest císař svatého Václava poctil, také titulem královským jej ozdobil (kterého on sice užívati nechtěl), českou zemi od všelikých císařských poplatků a daní osvobodil a jej svého erbu císařského poněkud účastna učinil, když jest jemu šerýho orla v bílém poli (jakž Dubravius dokládá) za erb užívati rozkázal 65.*

Nacházíme také **devítivěté souvětí**: *Mnoho kostelů vystavěl: mezi jinými kostel svatých Petra a Pavla pod zámekem vyšehradským u Prahy, kde nyní koželuzi*

Nového města bydlí, a, aby ten kostel takové odpustky měl, jaké má v Římě kostel hlavní svatého Petra, od Jeho Svatosti papežské skrze legáty žádal i vyžádal; nad to od legátů při navracení starostlivě se vyptával, jakou jsou pobožnost, jakou svatost paměti hodnou v Římě spatřili, aby podle možnosti i v Čechách k užívání a spasitelnému následování jeho přičiněním přijíti mohla 55.

Desetivěté souvětí tvoří horní hranici (vícevětá souvětí pouze se třemi větami hlavními se v legendě nevyskytují): *Děkoval zajisté Bohu všemohoucímu, že jest jej k obrazu a k podobenství svému stvořiti ráčil, Synu božímu, že jest jej svou předrahou krví tak pracně z pekla a věčného zatracení vykoupil, Duchu svatému, že jest jej na křtu svatém posvětil a světlem samospasitelné víry křesťanské katolické k spasení vedoucím, osvětil, žádaje s pláčem, aby mu Trojice svatá své milosti popřítí ráčila, aby po té poznalé cestě věčného spasení tak kráčel, že by se po časném svém životě k vidění a vychvalování jí do nebeské slávy dostati nemohl 90.* Druhá a třetí věta hlavní jsou elipsovitě, výraz *děkoval* se vynechává, protože je zřejmý z kontextu (tj. z první věty hlavní). Věty vedlejší kromě té poslední jsou stejného druhu, jedná se o vedlejší věty předmětné.

4.4.4 Souvětí se čtyřmi hlavními větami

Do této kategorie řadíme **čtyřvěté souvětí** složené pouze z hlavních vět: *Ale hned na to oněměl; sběhlo se k tomu nemálo lidí a na druhý den, jsa doveden k hrobu sv. Václava, dotknutím jeho svaté hlavy a na něj vložením zase předešlé moci k mluvení nabyt a, poděkovav Bohu a svatému Václavu, s prolitím slzí a radostí netoliko svou, ale i všech přítomných a na ten zázrak patřících lidí domů se navrátil 112.*

Dále nalézáme **souvětí pětivěté**: *Tu se jeho památka vejročně v celém biskupství moravském s zasvěcením jeho svátku dne 28. měsíce září připomíná a tu on v městě Holomouci od množství set let neproměnitelně hlavní kostel sobě odevzdaný a poručený má; jeho vysoce velebná kapitola olomouckého kanovnictví v svém štítu od starodávna nese a jako všemu světu ukazuje, ku komu v svých potřebách po Bohu své největší zření a outočiště má 148.* Toto souvětí obsahuje

čtyři věty hlavní, které jsou navzájem spjaty slučovacími poměry, a jednu větu vedlejší. Jedná se o vedlejší větu předmětnou.

I následující **šestivěté souvětí** obsahuje čtyři věty hlavní: *Jejížto truhla že jest již zetlelá, od kněze Pavla shledáno; majíce za to přistojící, že mnohem více tělo svaté porušené bude, snažili se o to, aby kněze Pavla od dobývání téhož svatého těla odvedli, ale kněz Pavel, k vykonání rozkazu svého knížete dokonce oddaný, takovému odrazování nikoliv neustoupil, nýbrž řekl 85.* Obdobně i níže uvedené **sedmivěté souvětí**: *Po tom skutku tak podivném s veselím se ku Praze ubírali s tím požeňnaným pokladem a, přijdouc opět k řece Vltavě vidí, ana most, jenž tehdáž dřevěný byl, od povodni jest zbořen; znovu se starají a pro nastávající těžkost, co by činiti měli, nevědí 117.*

Pozoruhodné je, že i tak početné souvětí, jako je **sedmnáctivěté**, zahrnuje „pouze“ čtyři věty hlavní: *Mezi jinými znamenitými té zvláštní pobožnosti, kterou jest měl Karel Čtvrtý císař k svatému Václavu, bylo i to znamenité, že jest pod jeho ochranu odevzdal to největší a nejhlavnější pražských škol učení, to jest Akademii, kterou jest štědře důchody nadal a zaopatřil a tak zvelebil, že jest se v něm netoliko z českého království, ale také z cizích zemí nemalý, než veliký počet z učenců vynacházel; ano pokládá se, že samých cizozemců načteno bylo jednoho času, když jsou z Prahy vycházeli, nejméně 24000, někteří kladou 40 tisíc, což se zdá poněkud k víře nepodobné; a, poněvadž se dokládá, že jest českých a domácích učenců aneb žáků více bylo, bylo by se musilo přes 80 tisíc samých akademických studentů aneb žáků (krom těch, kteří se ještě v nízkých školách cvičili) v Praze vynacházeti 134.*

4.4.5 Souvětí s pěti hlavními větami

Následující **šestivěté souvětí** obsahuje pět vět hlavních a jednu větu vedlejší: *Zatím třetího dne sněmu do sněmovnice vchází české kníže a všechna knížata podle vyřčení císařového na svých místech nepohnutelně pozůstávali; ale císař, mocí nebeskou přestrašen, sám mezi jinými povstal a, kníže české za ruku drže, na jeho místě aby se posadil, žádal, čemuž se všechna knížata divili 63.* Jedná se o vedlejší větu předmětnou, která je uvozena spojkou **aby**. Tato spojka se ocitá až na druhém místě, tzn. za prvním větovým členem. Za zmínku stojí také poslední spojovací výraz

čemuž. Toto relativum je sice od původu prostředkem hypotaktickým, ale zde funguje jako prostředek parataktický a dal by se jím také nahradit: *Zatím třetího dne sněmu do sněmovnice vchází české kníže a všechna knížata podle vyřčení císařového na svých místech nepohnutelně pozůstávali; ale císař, mocí nebeskou přestrašen, sám mezi jinými povstal a, kníže české za ruku drže, na jeho místě aby se posadil, žádal a všechna knížata se tomu divili.* Tento jev nazýváme **nepravou větou vedlejší.**

Nacházíme i **sedmivěté souvětí**, které obsahuje pět vět hlavních (a dvě věty vedlejší): *Po večeri všecku svou čeled' k sobě povolati poručila a, objevši jednoho každého, s pláčem se s nimi žehnala a mimo záplaty jednomu každému povinné cokoliv zboží, peněz, klenotů a nábytku doma i v stodolách obilí pozůstávalo, to jim k rozdělení mezi sebou přidala, sama pak, vejdouc do pokojíku s Bohem svým, jak nejvroucněji mohla, skrz modlitby svaté jednala a se k podniknutí nastávající smrti chystala* 83. Mezi hlavními větami je poměr slučovací.

Pět vět hlavních obsahuje i následující **osmivěté souvětí**: *Léta 1420, když jest Zikmund císař, proti husitům vojnu veda, pro nedostatek peněz zlatou truhlu sv. Václava (kterou jest byl jeho pan otec Karel toho jména Čtvrtý nákladně témuž svatému zjednal) na peníze rozdělati dal, aby těmi penězi, mezi vojáky rozdělenými, je k udatnému s nepřitelem potýkání pohnouti mohl a tím snadněji vítězství obdržeti, všecko se pak naopak stalo; nebo ti vojáci někteří hanebně od něho odstoupili a nad ním zradili, jiní pak od husitů kacířů ukrutně jsou zamordováni a císař mimo nenabyté škody z té vojny nic jiného s sebou neodnesl než posměch a hanbu* 113.

4.4.6 Souvětí s více než pěti hlavními větami

Složitá souvětí s více než pěti hlavními větami se v legendě vyskytují velmi zřídka. Evidujeme pouze dva doklady. V prvním případě se jedná o **desetivěté souvětí**, které obsahuje šest vět hlavních: *Pročež, přijdouc k němu jako z mateřské náchylnosti jej navštěvující, s ním velmi lahodně a přívětivě jednala, křesťanskou víru vychvalujíc a k přijetí ji naději dávajíc, mezi tím, majíc v svých rukou koflík jedovatým nápojem nality, jej synu přívětivě podávala a, jak mohla, oulisnými slovy k pití namlouvala; ale syn, jsa vnuknutím božím o oukladu mateřském vynaučen,*

tak se vymlouval, aby sice matere slušně neurazil, však při tom znáti dal, že to před ním tajné není, co ona o něm v svém srdci smežší, a tak ji od sebe bez všelike těžkosti její svobodnou propustil 83. V rámci tohoto souvětí nacházíme mezi větami hlavními hned tři druhy významového poměru, a sice poměr slučovací, odporovací a důsledkový. Nutno také poznamenat, že jde o větu pokračovací.

Druhé souvětí je tvořeno výhradně větami hlavními: *Brzy potom spravedlivá pomsta boží přísně na týž vražedníky a jejich společníky dokročila; někteří z nich od d'áblů posedlí, svého se stínu bojíce, do hlubin vod se metali a tak se topili; jiní, s smyslem se pominouce, do cizích krajin zutíkali a více se nenavrátili, ano ani nikdež jinde nejsou více spatřeni; někteří, těžkými nemocmi a bolestmi obtíženi, jsouc lidem v ošklivosti, bídně svůj život konali a dokonali* 109. Pokud nepovažujeme žádný z přísudků za několikanásobný, napočítáme až osm vět hlavních. Mezi větami hlavními shledáváme poměr slučovací, důsledkový a stupňovací.

5 Nepravé věty vedlejší

V předchozím textu jsme se několikrát zmínili o nepravé větě vedlejší. Je to zajímavý jev, a proto jsme se rozhodli vyhradit nepravým větám vedlejší samostatnou kapitolu a blíže je objasnit.

V české gramatice se poměrně často setkáváme s termínem „nepravé věty vedlejší.“ Ojedinele, např. u F. Kopečného, také „nevlastní“ věty vedlejší. Podle akademické Mluvnice češtiny se jedná o věty „které nejsou začleněny do nadřazené věty, přesto, že jsou uvozeny spojovacími prostředky, jež fungují jinde jako souřadící.“⁶³

Čeští lingvisté odlišují sémantické a mluvnické vymezení souvětí. Na základě logických a významových vztahů mezi větami se vyděluje souvětí souřadné a podřadné. Na základě formálních prostředků, jimiž jsou věty v souvětí spojeny, se hovoří o parataxi a hypotaxi. V převážné většině jsou hlavní věty souřadného souvětí spojovány paratakticky (souřadícími spojkami nebo asydenticky) a vedlejší věty podřadného souvětí jsou k větě hlavní připojeny pomocí hypotaktických prostředků (podřadícími spojkami nebo relativy, tj. vztažnými zájmeny a příslovci). Někdy však dochází k tomu, že se významový typ nekryje s příslušným mluvnickým prostředkem, takže např. podřadný vztah mezi větami je vyjádřen souřadícím spojovacím prostředkem a naopak souřadný vztah podřadícím spojovacím prostředkem. Tato druhá možnost, tj. vyjádření souřadného vztahu mezi větami pomocí podřadících spojek nebo vztažných zájmen či příslovcí, je podstatou nepravých vět vedlejších. Petr Karlík výstižně říká, že „někdy se užívá hypotaxe ke spojování vět i v případech, kdy mezi obsahy spojených vět není ten významový vztah, který hypotaktická forma sugeruje“.⁶⁴ Např. v souvětí *Zbloudili na té cestě jednou, ale od nějakého nad lidské přirození vznešenějšího pocestného jsou ihned zase na cestu uvedeni, kteréhožto oučinku památka podnes se na mramoru vytesaná a nad dveřmi kostelními postavená v Celli spatřuje* 151. Vedlejší věta neurčuje význam podstatného jména, ale vyjadřuje samostatnou myšlenku. Podobně následující celek: *Při počátku bitvy začali*

⁶³ Daneš, F. - Grepl, M. - Hlavsa, Z.: *Mluvnice češtiny 3*. Praha: Academia, 1987, s. 539.

⁶⁴ Karlík, P. - Nekula, M. - Rusínová, Z.: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Lidové noviny, 1995, s. 555.

Čechové sobě zvyklou píseň svatého Vojtěcha: Hospodine, pomiluj ny atd. zpívati zvučným a jednomyslným hlasem, a v tom hned se slyší zvuk a hřmot veliký v povětří jako od zvonů pošlý a, ejhle, převeliký orel z českého vojska proti nepřátelům vyletuje a tu při počátku té bitvy Čechové svého svatého Václava v bílém rouše a na bílém koni v povětří, k spomožení jim horlivého, s velikým svým potěšením spatřují; kterýžto dal se znáti, jako by rovně týž praporec na svém kopí nesl 130. Jedná se o nepravé vedlejší věty vztažné.

6 Přímá řeč

V této části diplomové práce se zaměříme na to, jaké typy vět a souvětí se vyskytují v přímé řeči.

Přímá řeč reprodukuje primární výpověď. Zpravidla je uvozena tzv. uvozovací větou, v níž je upřesněn mluvčí přímé řeči. Slovesy a obraty označujícími proces myšlení, mluvení a vyjadřování, popř. slovesy a obraty, které mají nějakou souvislost s komunikací, se blíže upřesňuje funkce výpovědi, charakter vyjádření nebo postoj mluvčího k obsahu výpovědi.⁶⁵ Reprodukované výpovědi nejsou uvedeny uvozovkami, i přesto jsou od uvozovací věty poměrně zřetelně odlišeny dvojtečkou a velkým písmenem: *Tak také léta 1338 ten den před svátek sv. Václava sešli se v Praze tři řemeslníci, jenž kuše dělali, z nichžto jeden, zmínku učiniv o zítřejším svátku svatého Václava, řekl: Zejtra tím raněji půjdeme k hrobu svatého Václava. Na to odpověděl cizozemec bohaprázdně a rouhavě, řka: Neznám já toho troupa Václava, aniž jeho svátku světiti nebudu* 112.

Navzdory tomu, že se přímá řeč objevuje v legendě poskrovnu, můžeme vypožorovat určité obecné tendence. Převažují krátké výpovědi, tj. věty jednoduché: *Milujte nepřátely vaše* 48!; *Bud'te milosrdní* 57!; *Vrahe, bij* 110!, popř. souvětí dvouvěté: *Bych pak samý toliko prach z toho svatého těla mému milému knížeti přinéstí měl, chci jeho žádost naplniti* 85; *Čím jsi větší, tím se více koř všem* 88!; *Ó, jak se obávám, aby skrz ten můj k bratru odchod toto místo od kněží božích prázdné nezůstalo* 96! Nacházíme i takové případy, kdy je přímá řeč omezena na větné ekvivalenty: *Ó, nábožného chvalitebné poslušnosti služebníka* 76!; *Ó, blahoslavený Václave, bídných milostivý těšiteli* 116! apod.

Zřídka v této pozici stojí složité souvětí. Když už taková situace nastane, ve většině případů se jedná o souvětí třívěté: *Kdo by koliv knížeti českému v radě místo, když byl přišel, vstana dal, má hlavu ztratiti* 63; *Toto jest odpočinutí mé, tu bydleti budu, neb jsem je vyvolil* 115. Avšak evidujeme i souvětí pěti- a šestivěté. Od každého uvádíme jeden doklad: *Jestliže chceš odpuštění tvých hříchů dojíti, vystav kostel ke cti sv. rytíře Václava, kterýž jest nyní pobožně život*

⁶⁵ Karlík, P.; Nekula, M. a Rusínová, Z.: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha, NLN 2008, s. 659

časný pro mne skonál a, pokud živ byl, vždycky žádal pro jméno mé svou krev vylíti 144; Milostivý kníže, již déleji mlčeti nemohu, ale musím sobě při V. K. M. stěžovati, že mi se veliká škoda skrz někoho děje v dříví, které jsem pro dvůr V. K. M. přichystal, jehožto šlápěje, ač často na sněhu znamenám, však jeho nižádným způsobem dopadnout nemohu 80.

Závěr

V naší diplomové práci se zabýváme syntaktickou analýzou Tannerovy legendy, kterou z latiny pod názvem *Život a sláva sv. Václava, mučedníka, knížete, krále a patrona českého* přeložil Felix Kadlinský. Pracovali jsme s edicí z roku 1941, kterou připravil Zdeněk Kalista podle vydání z roku 1702.

Předmětem našeho zkoumání je konstrukční analýza složitého souvětí, a to jak souvětí souřadného, tak podřadného.

V určitých případech byla syntaktická analýza hodně náročná. Některé souvětí celky jsou velmi rozsáhlé, a čtenář tak ztrácí souvislost a logickou návaznost připojených vět. Jiné úseky jsou naopak zcela srozumitelné.

Složitě souvětí podřadné rozdělujeme na tři základní typy.

Prvním typem je souvětí s jednou větou hlavní, na které je syntaktická závislá několikanásobná věta vedlejší. Toto souvětí je nejčastěji třívěté, popř. čtyřvěté (viz str. 38). U vícevětých souvětí se tento typ vyskytuje. Několikanásobné vedlejší věty jsou různého druhu, nejpočetněji je však zastoupená vedlejší věta předmětná. Věty závislé jsou k větě řídicí připojeny hypotakticky. U druhé, eventuálně další věty se spojky obvykle vynechávají. Vedlejší věty jsou spolu často spjaty slučovací poměrem, s využitím nejběžnější spojky **a**.

Druhý typ představuje souvětí, jehož hlavní věta je rozvíta různými větami vedlejšími navzájem syntakticky nezávislými. Tento typ složitě má četné varianty různého stupně složitosti, proto je typický i pro vícevětá souvětí (viz str. 40 – 41).

Strukturní základnou **třetího typu** je jedna věta hlavní a několik vět vedlejších řetězcově (postupně) na ní závislých. Ze stylistických důvodů je toto souvětí nejčastěji tříčlenné nebo čtyřčlenné. Nacházíme vedlejší věty předmětné, podmětné a přívlastkové (viz str. 42).

V rámci složitě souřadného vydělujeme čtyři základní typy.

První typ reprezentuje složitě souřadné tvořené výhradně větami hlavními. Tento typ souřadného je opět nejčastěji třívětý, popř. čtyřvětý. Mezi větami vládne ve většině případů poměr slučovací. Věty se řadí vedle sebe za použití slučovacích spojek **a**, **i**, popř. jsou spojeny asyndeticky (viz str. 45).

Souvětí s vedlejší větou, která je závislá na všech větách hlavních, se v textu vyskytuje ojediněle. V kapitole 4.3.2 uvádíme veškeré nalezené doklady.

Vedlejší věta je mnohdy závislá pouze na jedné ze spojených hlavních vět. Třívětá a čtyřvětá souvětí tohoto typu jsou v legendě velmi hojně zastoupena. Pětivětých, šestivětých a sedmivětých souvětí se v textu nachází také nespočet. Závislé věty vedlejší jsou různého druhu. Nacházíme vedlejší věty předmětné, příslovečné (časové, měrové, příčinné, přípustkové) a doplňkové (viz str. 49 – 50).

Poslední typ tvoří souvětí, kdy na každé větě hlavní je závislá nějaká věta vedlejší nebo blok vedlejších vět. U třívětých konstrukcí logicky nenevidujeme ani jeden příklad. Toto uspořádání vět hlavních a vedlejších je charakteristické hlavně pro vícevětá souvětí. Jako v předchozím případě i zde se setkáváme s širokou škálou vedlejší vět. Zaznamenáváme skoro všechny druhy: podmětné, přívlastkové, předmětné, příslovečné (místní, časové, podmínkové, měrové, přípustkové) a doplňkové (viz str. 52).

Jiný typ klasifikace, představuje dělení souvětí z hlediska počtu jeho vět hlavních. Přes souvětí, které obsahuje pouze jednu větu hlavní, se dostáváme k souvětí, jež zahrnuje až osm vět hlavních.

V přímé řeči se složitá souvětí neobjevují. Převažují krátké výpovědi, tzn. věty jednoduché, popř. souvětí dvouvěté. Nacházíme i takové případy, kdy je přímá řeč omezena na větné ekvivalenty.

Předkládaná práce nabízí čtenáři ucelený přehled jednotlivých typů souvětí, která se v barokní češtině užívala. V příloze této práce je obsaženo prvních pět kapitol z edice *Život a sláva sv. Václava* jako názorná ukázka syntaktické výstavby souvětí v tomto textu.

Život a sláva sv. Václava, mučedníka, knížete, krále a patrona českého nabízí analytické zkoumání dalších lingvistických rovin (plán morfológický, lexikální aj.), popř. je možný podrobnější výzkum syntaktické roviny.

Seznam použité literatury

Primární literatura:

- Bauer, J.: Složitě souvětí a jeho klasifikace. In: *Slovo a slovesnost* 27, 1966, s. 289 - 299.
- Bělohávek, M.; Hostičková, A.; Paichl, P.: *Plzeňské medailony 1*. Plzeň: Karel Veselý, 2004.
- Daneš, F. - Grepl, M. - Hlavsa, Z.: *Mluvnice češtiny 3*. Praha: Academia, 1987.
- Grepl, M. - Karlík, P.: *Skladba spisovné češtiny*. Praha: SPN, 1986.
- Hrbáček, J.: *Nárys textové syntaxe spisovné češtiny*. Praha: Trizonia, 1994.
- Hrbáček, J.: O pojetí a klasifikaci tzv. složitěho souvětí. Typy souvětých konstrukcí. In: *Slovo a slovesnost* 26, 1965, s. 27 - 35.
- Hubáček, J. a kol.: *Čeština pro učitele*. Opava: Vade mecum Bohemiae, 2002.
- Karlík, P. - Nekula, M. - Rusínová, Z.: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: NLN, 2008.
- Kopecký, M.: *Nic stálého přítomného*. Brno: Masarykova univerzita, 1999.
- Kopečný, F.: *Základy české skladby*. Praha: SPN, 1958.
- Merhaut, L. a kol.: *Lexikon české literatury 4/I S–T*. Praha: Academia, 2008.
- Svoboda, K.: Složitě souvětí a jeho klasifikace. *Slovo a slovesnost* 26, 1965, s. 35 - 44.
- Trávníček, F.: *Mluvnice spisovné češtiny II*. Praha: Slovanské nakladatelství, 1951.

Sekundární literatura:

- Alexová, J.: *Vývoj českého barokního souvětí souřadného*. Praha: Arsci, 2009.
- Janečková, M.: Jazyk Tannerovy legendy o páteru Albrechtovi Chanovském. In: *Studia Comeniana et historica* 33 / 2003, 69 - 70, s. 150 - 195.
- Kopecký, M.: *Slovesnost českého baroka*. Brno: Masarykova univerzita, Brno, 1997.
- Kosek, P.: *Spojovací prostředky v češtině v období baroka*. Ostrava: MSVK, 2003.
- Stich, A.: Česká spisovnost a nespisovnost - kořeny a přítomnost (Naše postoje k češtině 17. a 18. století). In: *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993*. Praha: FFUK, 1995, s. 49 - 57
- Vašica, J.: *České literární baroko*. Brno: Atlantis, 1995.

Prameny:

Život a sláva svatého Václava, mučedníka, knížete, krále a patrona českého vydaný v latině od ctihodného kněze Jana Tannera z Tovaryšstva Ježíšova 1661, v češtinu uvedený od kněze Felixe Kadlinského z téhož Tovaryšstva Ježíšova 1702. Vydal, úvodem a poznámkami opatřil Zdeněk Kalista. Praha: Jos. R. Vilímek, 1941. K16063.

Tanner, J.: *Život a sláva sv. Václava*: ST1-0431.251: 158 s. [online, cit. 18.4. 2011].
Dostupné z WWW: <<http://www.phil.muni.cz/clit/ekscl/>>.

Portrét sv. Václava

Sv. Václav bývá zobrazován jako rytíř ve zbroji, s knížecí čapkou.

Obrázek 1 – portrét sv. Václava

Kapitola první

SVATÝ VÁCLAV UROZENÝ

Beata terra, cuius rex nobilit. Ecl. 10. cap.

Blaze té zemi, jejížto král šlechtěný řest.

[*Sirach, 10. kap.*]

Aby nejslavnější svatého Václava rod, z něhož nejpřednějších v Evropě knížat polopřímá sloupnost pochází, hned od samého počátku známý a patrný byl, věděti sluší, že jsou po smrti knížete Čecha a syna jeho Klena, kteří oba za času Konstantina Velikého umřeli, Čechové za kníže sobě zvolili syna Hledova Královce, z hradu Vládioře, v kraji žateckém ležícího, jménem Kroka, okolo léta 360, který potom bojoval proti Juliánovi Odpadci a spojice se s Markomírem Frankem, proti Gratianovi císaři vojnu vedl. Potom pak od Poláků za kníže volen, Krakov, město slavné, založil i vystavěl, zatím synu svému Krokovi, toho jména druhému českému knížeti, okolo léta 395 českou zemi k spravování zanechav, kterýžto syn potom s Arbogastem, Gótským králem, boj a vojnu vedl a živ byl asi do léta Páně 446.

Ten po sobě zanechal potomkyni a dědičku dceru svou Libuši pannu, která sobě potom pojala za manžela Přemyslava, muže urozeného, rolnímu hospodářství oddaného. Ten panoval až do léta Páně 499 a své panství

k bavorské a mišenské straně rozšířil a spolu s Libuší Prahu založil. Po něm syn jeho Nezamysl na knížectví české dosedl.

Potom Mnáta; po něm Vojen, kníže výborný, který jest Staré město pražské vystavěl. Po těch z téhož Přemyslavového rodu knížectví opanovali Vnislav okolo léta 656, jehožto bratr Vratislav podle některých zcání slavné město Vratislav v Slezsku ponejprv založil. Po něm následoval Křezomysl okolo léta 771. Za ním panoval syn jeho Neklán, o němž piší historici, že jest vojnu vedl s Karlem Velikým. Za jeho panování přišel do českých pustin svatý Ivan poustevník, jehožto otec Gestimil (aneb raději Gostmil neb Hostimil), král charvátský, jest od nepřátel v bitvě zabít. Po smrti těch v Čechách panoval Hostivít, který s Ludvíkem Pobožným v Frankfurtě okolo léta Páně 823 pokoj zavřel. Toho následoval Bořivoj, jenž jest okolo léta Páně 856, první z Čechů, křest svatý v Bělehradě, slavným tehdáz městě moravským, přijal od svatého Cyrily, biskupa moravského, pohnut jsa k tomu od Svatopluka krále okolo léta 894. Manželka Bořivoje byla Lidmila, Slavibora, Mělnického knížete, dcera, jejich synové Spytihněv a Vratislav. Spytihněv dvě letě toliko panoval, na jehožto místo dosedl Vratislav bratr, který od Jindřicha, příjímím Aukupa aneb Čihaře, vojnou jest poražen, jako mimo jiných také Baronius dokazuje. Ten z Drahomíry, bezbožný pohanky, své manželky, uslechtilý a ze všeho českého pronárodu nejurozenější kvítek zplodil, svatého Václava, vojvodu, krále a mučedníka, v městě Pražském okolo léta 909.² Jehož potom česká země s velikou

radostí za svého zástupce a patrona při rozličných příhodách poznala a věčně i tehdáz učtila i podnes ctí a takto pozdravuje:

*Salve, decus Bobemiae,
flos principum, flos caelium!
Zdravas, krásu české země,
jenž se svých újmám zkejmě:
ozdobo knížecké slávy,
nebešťanů světe pravý!*

Vůní tohoto kvítku mučednického jako i svatého Vojtěcha, biskupa pražského, jsouc vzbuzena, Libuše kněžna právě na ten den, když jest Prahu zakládala před tolika sty lety, o jejich slavné svatosti předpověděla: V tom městě budou postaveny dvě olivy, jichžto vůně sedmé pronikne nebe, a jich slavní skutkové jednak všemu světu budou oznámeni. Tyt budou ctíti všickni českého jazyku lidé. Jedna z těch oliv bude slouiti větší sláva (to jest Václav) a druhá bojovné potěšení (to jest Vojtěch).³ Pokřtil to šťastné dítě svatý Strachota, apoštol český a moravský, bratr svatého Cyrily, který, ač se o to všelijak byl vynasnažoval jakožto dobrý dítěte svatého Václava, aby se i Drahomíra matka popastý s Vratislavem otec a svatou Lidmilou, bábou dítěte svatého Václava, aby se i Drahomíra matka pokřtiti dala a, zanechajíc modloslužebností pohanských, ku Kristu Pánu obrátila, však toho žádným způsobem dovésti nemohli.⁴ Toho tedy knížete a mučedníka božího následující ctnostný život jako nějaká vítězná znamení k potěšení i k následování všem dokonalosti žádostivým křesťanům představujeme.

SVATÝ VÁCSLAV MLÁDENEČEK

Bonae indolis adolescentis. 3. Reg. 11. cap.

Dobré zpřoboby mládenec.

[3. kniha Královská, 11. kap.]

ypravuje napřed dotčená, v koleji pražské
Tovaryšstva Ježíšova u svatého Klimenta
nacházející se kniha, že jest svatý Vácslav,
jak jest nejprv mluvíti počal, zvláštní moud-
rost na sobě ukazoval, s žádými pacholaty žertovných
rozprávek nemiloval, směšných básní neposlouchal,
marných hříček a divadel nemiloval a nenásledoval,
nýbrž do kostelů, jejichžto tehdáž v Čechách velmi málo
bylo, jak nejdříve mohl, se ubíral a podle schopnosti
svého mladistvého věku v paměť uvéstí se snažil věci
v kostele čtené a zpívané.¹ Tak ovšem pod básní své
nejmilejší báby svatě Lidmily prospěl, kterážto po smrti
svého manžela Bořivoje pozůstala vdova, toho sobě
vnučka od své nevěsty Drahomíry k vychování vyjed-
nala a společnou péči s knězem Pavlem, svým zpověd-
níkem, mužem veliké svatosti, ve všeliké nábožnosti
cvičila. A sice nábožný kněz Pavel na tom dosti neměl,
aby Vácslava ve dne vždycky při sobě měl, ale i v noci,
chtěje ho blíž sebe mítí, jeho lůžko podle svého posta-
viti poručil a mnoho jak večer, tak před svítáním, když

Vácslav ještě spal, před Bohem poníženy se modlival,
aby Bůh to mladé knize Duchem svatým a velikými
ctnostmi knížeti potřebnými k spasitelnému české ze-
mě spravování naplniti a obdařiti ráčil.²

Kteréhoši tedy dne, Vácslav, klekna před svým otcem
Vratislavem, prosil poníženy, aby jej k svobodnému li-
ternímu umění oddal, jehožto žádosti dobrotnivý otec
přivolil a, vída jej jakousi nebeskou chitovostí roznice-
ného, do města Budče jej poslal a nějakému knězi Du-
cioví k svatému vycvičení odevzdal.³ Počal tedy mlá-
denček knihy Písma svatého milovati, s nimi se obí-
rati, v nich se rád a pilně cvičiti, někdy je líbati, čtati
a věci čtené v paměť uváděti a jako opatrná a rozumná
včelička často u sebe opakovati, všecko v svém srdci
k budoucímu mnohých prospěchu zachovaje. Tím způ-
sobem rozjímaje hluboká Písem svatých tajemství,
v krátkém čase znamenitě prospěl: aniž byl div, poně-
vadž tu v učení žádně zpozdilosti není, kde jest Duch
svatý předchůdce a mistr. Divil se jeho mistr takového
vtipu a schopnosti učedníka, divili se spoluučedníci
tak hojnému prospěchu, pravíce, že jest se na něm na-
plnilo propovězení svatého Davida, řkoucího: Nad
všecky učiti mne srozuměl jsem, neboť přikázání tvá
jest mé rozjímání. Viděli také, že se na něm zmejli-
ono propovězení Mojžíšovo: Náchylný jest všeliký
věk od dětinství svého k zlému, poněvadž věk tohoto
přeblahoslaveného mládence byl náchylný k slyšení,
myšlení a činění dobrého a jiným k oznamování.⁴ Mezi
tím od své zvyklé pobožnosti, které se od své svatě
báby a od kněze Pavla vynaučil, nic neopouštěl zvláště

v uctění nejsvětější svátosti oltářní, k jejížto poctivosti rád sám kněze ke mši svatě strojival, jim v kostele svatého Petra ministroval, vodu, víno a světlo každodenně sám přinášival.⁶ Když tak v tom cvičení kníže mládenec vždycky chvály trvá dnem i nocí, otec jeho pobožné a dobré paměti z toho světa prostředkem časné smrti sešel, k věčné, jak naděje vede, odplatě.⁶

Kapitola třetí

SVATÝ VÁCSLAV SIROTEK

Orphano tu eris adiutor. Psal. 9.

Sirotká ty budeš pomocníkem.

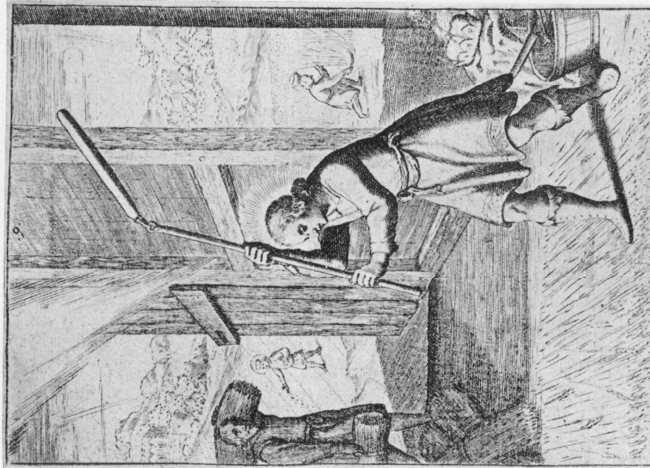
[Zalm 9.]

Do smrti knížete Vráislava stal se sjezd všeho panstva a rytířstva českého, jak starého, tak mladého, k volení knížete. Po mnohém jednání a nevěřících strany zavření jednomyslně Václava za knížete vyvolují. Bez prodlení tedy do Budče slavné posly vysílají a kníže Václava od učení odtrhují a bezděk odlučují a na stolicí otcovskou kníže dosazují. Zatím kněží a žákovstvo *Te Deum laudamus* zpívají a lidé svěštět hlásají Kyrie elejson. Ó, jaké jest bylo d'áblu s jeho oudy v ten den zahanbení! a jak radostné v ústech služebníků Krista Ježíše znělo Bohu plešání a pobožných myslí radování! Kníže zatím vyvolené, že jest ještě pro mládost k té správě za nedostatečného vynalezen a uznán, s jednomyslným panstva sněžením odevzdán jest své bábě k vychování; který však od svého učení nepřestal, ale, maje při sobě stále Mistra, pilně se cvičil v Písmě svatém, v zákoně Páně dnem i nocí přemýšlující; a všecko, což jest činil aneb činiti usiloval, s pomocí boží svůj prospěch mělo.¹

Mezitím pak, když jest svatý Václav byl svatý Lid-

mile poručný, správa české země poručena jest Drahomíře, matce jeho, kterážto jako druhá Jezebel a bratr jeho, ač mladší, jako Kayn, oba v ukrutnosti dospěli, zviděli jeho skutkům dobrým a cvičení spasitelnému a, jak mnoho na nich záleželo, s rovnými sobě snažili se jéj od tak svatého předsevzetí odvrátiti a jemu v začatém cvičení překážku učiniti. Pročez někteří zjevně, někteří skrytě svou proti němu nenávisť pronášeli a jemu den ode dne všeliké protinynosti činili, sotva kdy přestávajíce. Slova pak potupná před mnohými jemu vůči mluviti se neostýjchali. Kněží k němu přicházející někdy z toho, co měli, obírali, někdy také i těžce zbili. Proti tomu všemu snažný učedník svého mistra Krista, štít svatě trpělivosti užívaje a pokorně odpovídaje, říkával, co jest se byl z čítání Písem svatých naučil: že, jak dlouho na tom světě živi jsme, vždycky se najde i trpělivá spravedlnost i trápící nepravost. A rozjímaje sám u sebe ona slova svatého evangelium: Blahoslavení budete, když vás nenáviděti budou lidé a mluviti všechno zlé o vás, lhouce pro mne — a ona slova apoštolská: Nedej se přemoci zlému, ale přemož v dobrem zlé — v duchu se posilňoval. Za ty pak a takové protivníky a jejich zlosti na modlitbách často slzy vylíval, ne aby na ně pomsty vyprosil, ale aby svou vinu poznati mohli a odpuštění hříchů dosáhnouti, pamatuje na ono přikázání boží, jež dří: Mlujte nepřátely vaše! Sám také své tělo ještě outlé rozličně mrtvil, na modlitbách trval, skutky dobré činil příkladem své svatě báby Lidmily, takže mezi nimi jakási pobožná pútkka byla, kdo by se z nich více mrtvil a víceji Boha ctíti se snažil.²

48

2

* *Et Tempore terebat in area triticum. I. genl. 2. 26.*
Collegit ergo in agro uig, ad usperam: et quia collegemat uigra cordis
et exaudivit, invenit spugni mensuram, ut gfrms modios, hali 2. 27. et 28.

Kapitola čtvrtá

SVATÝ VÁCLAV VEJVODA ČESKÉ ZEMĚ

Præceptis Dominus, ut esset Dux super populum suum.

1. Reg. 13. [cap.]

Poručil Edm, aby byl vejvodou nad lidem jeho.

[1. kniha Královská, 13. kap.]

Natím nešlechtná Drahomíra všechny křes-
tany v Čechách, a zvláště kněžstvo, ne-
málo sužovala, aby tím způsobem víru bo-
ží křesťanskou s kořenem vyvrátila. Školy
všechny zavřítí, kostely pak aneb zazdíti aneb dokon-
ce spáliti poručila, ano i služby boží dokonale za-
pověděla pod pokutou vězení i hrdla ztracení aneb ven
z země vyhnání. Ale, že jest již tehdáž mnoho křesťanů
v Čechách se nacházelo, nesměla se o to pojednou po-
kusiti, aby patrně proti křesťanům násilí užívala, ale
jako pod pláštěm skrz ouklady a skrz nesčíslné křivdy
jejich záhuby vyhledávala. Všechny tedy křesťany z ou-
fadlí a povinnosti sházela a na místo jich pohanské lidi
ukrutné a křesťanské krve velmi žízňivě dosázela tak,
aby křesťanům při soudech a rozepřech žádného outo-
čistě, žádného práva a žádné pomoci nepožádávalo.
Kdokoliv křesťana zabil, žádné za to pokuty a trestání

Tanner-Kadlinský: Sv. Václav — 4

49

nenesl, jestliže jest pak někdo z křesťanů, třebaš násilí se bránící a spravdivlivě, pohana zabil, deset křesťanů za jednoho pohana umřít musilo. Mezi jinými ukrutníky byl nejznamenitější v své ukrutnosti nějaký Palhoj; Drahomířin miláček, od Drahomíry za soudece aneb rychtáře Pražanům vystavený; ten nočním časem do domů křesťanských mocně se vedrával a dobejval a, kolikýmli zlostní a mordy jsouc přinuceni, počali na sebe lepší pozor dávatí a proti takovému ukrutnému násilí tak zmužile se stavěti a odpírati, že jich jedním časem jak křesťanů, tak pohanů do osmi set padlo. Drahomíra tedy, jako by tomu zlému přítrž učiniti chtěla, poručila všem Pražanům zbroj na rathouzněsti, zatím však hned zase pohanům zbraň dovolila, takže opět, jsouce od nich křesťané nenadále zachvázeni, mnozí zbiti a zmordováni jsou. Z toho podatíleho, ač nešlechtného skutku bezbožná Jezabel jsouc pozdvižena, jdouc k hrobu otce svého Brzoslava, slavnou svým bohům přísahu učinila, že žádného z křesťanů, ani ovšem svého vlastního syna Václava, živit nechce. Z té příčiny svého Palhoja ihned vic než kdy prvě k mordování křesťanů popouzela. Jehož však potom již pod tajím i oni ozbrojeni, v jednom vzbouření ho otce cítíc, vlasy z hlavy sobě trhati, naříkati, vztekati se počala, bohům svým na hrobě otcovským obět učiníc, k pomstě se zaříkala. A hned svatě kostely, totiž v Tejně Nejsvětější Panny Marie, svatého Jiří (ač-

50

koliv její manžel kníže Vratislav nedávno tam byl pochován), svatého Jana na Zámku a jiných mnoho spáliti dala a zbořiti s takovou vzteklostí, že jest svatá Lidmila soudila za věc nesnesitelnou na to se děleji dívati a protož svého vnuka, svatého Václava k pře-tržení té nešlechtnosti a k přijetí knížectví českého správy a složení z ní Drahomíry matky napomínala.

Svatý Václav tedy, svolaje pány stavy na hrad, tu, jak mnoho nevinné krve vylito, jak mnoho bouřek vzniklo a naposledy jak mnoho zlého za panování [jeho] matky v Čechách jest způsobeno, zjevně, ana to matka Drahomíra slyši, vypravuje. Z kterýchžto příčin že jest vzbuzen (maje již čtrnácte let svého věku), aby správy české země již jednou se ujal a ji s radou pánu napotom řídil a spravoval. Pročež hned matka Drahomíra na své věnné statky se odebrala a Václav s ple-méně od bezbožné matky pokoje užiti nemohl, která, když jej jináče trápiti nemohla, svou vzteklost proti kněžím zosťřila, jako by oni tím vším vinni byli, že její syn zahálčivému (jak ona jmenovala) učení oddán jest. Z té příčiny strážné po cestách nařídila, jenž by bitím kněží odvracovali, aby k Václavovi knížeti každodenně k vyřizování svých povinností docházeti nemohli.¹ Tak mnohou tedy krví mučednickou zkropený staroměstský rynek páteru Albrechtovi Chanovskému z Tovaryšstva Ježíšova, od života svatosti pověstnému (jehožto život nedávno v Kolíně vytačený na jevo vyšel), slušně k uctivosti byl, takže, kolikrátekoli přes něj šel, s obzvláštním vnitřním počtáním jej oslavoval.² Na kte-

51

rémžto rynku nyní k patrnějšímu uctění téhož místa (nepochybné řízením a vnuknutím božským) Jeho císař a královská Milost Ferdinand toho jména Třetí obraz Neposkvrněné Panny Marie, královny všech mučedníků, na vysokém sloupě ozdobně postaviti dáti ráci; na kterémžto místě obraz záračný též nejsvětější Královny Boleslavské před dvaceti lety potupně byl od kacířské bezbožnosti postavený.³

Kapitola pátá
SVATÝ VÁCLAV NÁBOŽENSTVÍ
KŘEŠTANSKÉHO ROZMNOŽITEL

Disseminatur autem Verbum Domini per universam regionem.

Actor. 13. cap.

Rozvívalo se pak slovo Páně po vší krajině.

[Skauky apologetické, 13. kap.]

Předně a nejprve tuto svou vůli vůbec všem v známost uvéstí poručil, že, kdo by koliv v jeho knížectví zůstáváti mnil, křesťanskou víru přijíti a skutkem na sobě ukazovati musí a, pokudž by to učiniti někdo nechtěl, že má vůli odjíti, kam by se mu koliv líbilo.¹

Kostely tedy a školy neprodleně otvírali, spálené a zbořené opravovati poroučí, študenty, kněžstvo a duchovní, které v blízkých krajinách pro ukrutné protivnosti synů Belial sem i tam v rozptýlení pozůstávalo, s velikou activostí povolati velí. Tu se zase počala církev křesťanská veselíti, vidouc své veliké rozhojnění a naproti tomu, den ode dne d'áblu a jeho holomkům an se děje zkrácení a umenšení. Sousedé a kněží, slyšíce o tak znamenité pověsti a svatém životu blahoslaveného knížete, přicházeli k němu s ostatky svatých a knihami k vykonávání služeb božích potřebnými; kteréžto

on [s] otcovskou přívětivostí přijímaje, některé naprosil, aby tu s ním zůstali, zaopatřte jim náležité vychování, jiné počestně podaroval a, jejich modlitbám se nábožně poroučeje, zase domů s poděkováním propouštěl.² Muž výborný, Bohu milý a lidem vždycky příkladný, tak se o rozmožení víry křesťanské horlivě staral, že jest pohanské, odkudkoliv k sobě přivedené děti štědrě vyplácel a je služebníkům církevním k vychování odevzdal: zvláště pak to činival před nastávajícími velikonočními svátky, aby sobě způsobil syny zalíbené na ten den, které církev, svatá má, na týž den v Kristu znovu zrozuje. Viděl zajisté, že žádná obět Bohu vděčnější býti nemůže jako pro spasení duší horliti. A protož větší jeho péče a starost byla, jak by mnoho duší Bohu do jeho tenat vehnal, než jak by mnoho zvířel v lese polapil.³

Nad to vystavěl dům (kde nyní špitál strahovský jest), kdež by se sirotci a jiné chudých lidí i pohanské skoupené od něho děti vychovávaly, kteréž on [s] víc než otcovskou náchylností opatrujíc, často navštěvoval, jim sám svýma rukama na způsob nejobrotivější matky posluhoval a, aby ve vši pobožnosti vycvičeny byly, o to se pečlivě staral. Ten dům potom od Jana, příjím Očka, arcibiskupa pražského, po druhé nadaný a pro špitál chudých žáků a kněží pod titulem svatého Antonína vyzdvížený, nyní pod správou svatého řádu praemonstratenského posavad chudým hojně zpomožení přináší.⁴ Mnoho kostelů vystavěl: mezi jinými kostel svatých Petra a Pavla pod zámekem vyšehradským u Prahy, kde nyní koželuzi Nového města bydlí, a, aby

ten kostel takové odpustky měl, jaké má v Římě kostel hlavní svatého Petra, od Jeho Svatosti papežské skrze legáty žádal i vyžádal; nad to od legátů při návrazení starostlivě se vyptával, jakou jsou pobožnost, jakou svatost paměti hodnou v Římě spatřili, aby podle možnosti i v Čechách k užívání a spasitelnému následování jeho přičiněním přijiti mohla. A když jsou oni vypravovali, kterak jsou 27. dne měsíce září při veliké slavnosti v kostele svatých Kozmy a Damiána v Římě přítomni byli a zase ve třech dnech v kostele svatého Michala archanjela při podobné slavnosti se najiti dali a tu přes sto mší svatých že jsou konaných spatřili: svatý Václav, nemoha déleji slzí zadržeti, s pláčem takto promluvil: Ó, kýmž milostivý Pán Bůh dá, aby se k jeho cti i v této mé zemi tolik mší svatých obětovalo a aby také můj den mezi dny těchto svatých počten byl! A sice vyslyšán jest od Boha, nebo potom i mnoho tisíc kněží v Čechách se nacházelo i jeho mučednictví třetilo se na 28. den měsíce září, takže nyní jeho svátek právě se světi mezi svátkem svatých Kozmy a Damiána a svatého Michala archanjela. Dal pak svatý Václav ihned dva kostely vystavěti, jeden svatého Kozmy a Damiána, druhý svatého Michala archanjela. A slovem nic neopustil, co by k zvelebení a rozmožnění víry křesťanské v Čechách sloužiti mohlo.⁵